

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra politologie a evropských studií

Michaela Budajová

**Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko a
Slovenská pospolitosť – národná strana ako
reprezentanti krajnej pravice na Slovensku**

Bakalárska diplomová práca

Vedúci práce: Mgr. Radomir Sztwiertnia

Olomouc 2018

Prehlásenie o autorstve práce

Týmto prehlasujem, že som bakalársku diplomovú prácu vypracovala samostatne na základe zdrojov uvedených v zozname použitej literatúry. Ďalej prehlasujem, že práca nebola využitá k získaniu iného titulu a súhlasím s tým, aby bola práca sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Olomouci, dňa 24.4.2018

.....
Michaela Budajová

Pod'akovanie

Rada by som tento priestor využila na pod'akovanie vedúcemu práce, magistrovi Radomirovi Sztwiertniovi, ktorého cenné rady a pripomienky k práci mi umožnili nasmerovať výskum správnym smerom a postupne napredovať. Zároveň mu chcem pod'akovať za čas a zhovieavosť, ktorý mi venoval pri pravidelných konzultáciách a za ochotu viesť túto prácu. Veľká vďaka patrí Dušanovi Mikušovičovi za sprístupnenie inak nedostupných materiálov – 23 vydaní straníckych periodík *Prúty* a *Hlasu národnej stráže*, prejavov a oficiálnych vyhlásení SP–NS. Bez jeho pomoci by podrobná analýza straníckej mobilizácie SP–NS nebola uskutočniteľná. Ďakujem Inštitútu pre verejné otázky (IVO), Grigorimu Mesežnikovi za sprístupnenie zdrojov LSNS – straníckych prejavov a tlače. Pod'akovanie si zaslúži aj autor knihy *Kotleba. Odkiaľ prišiel a ako je možné, že sedí v parlamente* pán Daniel Vražda, bez ktorého vzácných rád a pomoci by som výskumnú časť týkajúcu sa analýzy LSNS rovnako nemohla zrealizovať. Daniel mi predovšetkým pomohol pochopiť rétoriku a mobilizačnú stratégiu LSNS a jej hlavné odlišnosti v porovnaní so SP–NS. Ďakujem tiež magistrovi Ľubomírovi Zvadovi za jeho pomoc pri teoretickom uchopení práce a postrehy, ktoré mi pomohli výskum uskutočniť.

Veľká vďaka patrí mojim rodičom, ktorí mi vždy pomáhajú pri realizovaní snov a osobnostnom napredovaní. Mojej rodine a priateľom, ktorí sú pre mňa veľkou oporou a boli aj pri písaní tejto práce. V závere chcem menovite pod'akovať Kristíne Hagarovej za gramatickú a štylistickú úpravu práce.

Obsah

Zoznam skratiek	5
Úvod	6
1. Teoreticko-metodologické a terminologické východiská pre komparáciu	11
1.1 Konceptuálne vymedzenie krajnej pravice	11
1.2 Skúmanie krajne pravicových strán	13
1.3 Špecifiká krajnej pravice v stredoeurópskom priestore	15
1.4 Metodologické východiská	17
1.5 Spôsoby zberu a analýzy dát	18
2. Historická a programová analýza Slovenskej pospolitosti – národnej strany	19
2.1 Vznik a vývoj SP–NS	19
2.1.1 Zvučná a konečná fáza straníckej činnosti SP–NS	20
2.1.2 Pôsobenie členov pospolitosti v ďalšej etape vývoja	22
2.2 Profil SP–NS: program, témy a ideologická štruktúra	23
2.2.1 Ideologické piliere: nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp	23
2.2.2 Vymedzovanie sa voči cudzincom	24
2.2.3 Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu usporiadaniu	25
2.2.4 Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus	26
2.2.5 Program SLS 2006	26
2.3 Mobilizačná stratégia, činnosť a prejavy SP–NS	28
3. Historická a programová analýza Ľudovej strany Naše Slovensko	31
3.1 Vznik a vývoj ĽSNS do krajských volieb 2017	31
3.1.1 Prvá fáza vývoja: Pôsobenie členov ĽSNS po rozpustení	32
3.1.2 Druhá fáza vývoja: Pôsobenie ĽSNS do roku 2016	33
3.1.3 Tretia fáza vývoja: Povolebné aktivity ĽSNS a krajské voľby 2017	35
3.2 Profil ĽSNS: programy, témy a ideologická štruktúra	36
3.2.1 Ideologické piliere: Nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp	36
3.2.2 Vymedzovanie sa voči cudzincom	37
3.2.3 Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu usporiadaniu	38
3.2.4 Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus	38
3.3 Mobilizačná stratégia, činnosť a prejavy ĽSNS	39
4. Programová a ideologická komparácia Slovenskej pospolitosti – národnej strany a Ľudovej strany Naše Slovensko	43
4.1 Ideologické piliere: nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp	43
4.2 Vymedzovanie sa voči cudzincom	45
4.3 Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu nastaveniu	47
4.4 Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus	48
Záver	50
Abstrakt	54
Abstract	54
Zoznam zdrojov a použitej literatúry	56
Prílohy	67
Zoznam použitých tabuliek	67

Zoznam skratiek

BBSK	Banskobystrický samosprávny kraj
EP	Európsky parlament
EÚ	Európska únia
HG	Hlinkove gardy
HNS	Hlas národnej stráže
JSM	Jednota slovenskej mládeže
MMF	Medzinárodný menový fond
MV SR	Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
NS	Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu
NSS	Nové Slobodné Slovensko
LSNS	Ľudová strana Naše Slovensko
SHO	Slovenské hnutie obrody
SLS	Slovenská ľudová strana
SNP	Slovenské národné povstanie
SNS	Slovenská národná strana
SMK	Strana maďarskej koalície
SP	Slovenská pospolitosť
SP–NS	Slovenská pospolitosť – národná strana
SR	Slovenská republika
USA	Spojené štáty americké
VPN	Verejnosť proti násiliu
Z.O.G.	Zionist Occupation Government

Úvod

13. marca 2005, ku dňu 66. výročia vzniku Slovenského štátu, pochodovala viac ako stovka mužov v rovnošatách, ktoré nápadne pripomínali vojakov polovojenskej organizácie z tohto obdobia, pred Prezidentský palác v Bratislave. Veliteľ zjazdu, ktorý sa vtedy ešte nechal oslovovať ako Vodca, začal svoj slávnostný prejav citovaním významného slovenského dejateľa Svetozára Hurbana Vajanského: „*Len zaslepený hlupec nevidí, že pod liberálnosťou rozumie žid slobodu pre seba... Netolerantnosť židovská nemá medzí, tak ako vypínavosť a bezohľadná drzosť, ktorá rastie pomerne k sile a vážnosti, jaké nadobúda semitické plemeno.*“ (SP–NS 2005: 10) Práve tu bol prvý raz predstavený tzv. *Ľudový program* novovznikajúcej straníckej formácie – Slovenskej pospolitosti – národnej strany. Subjekt, ktorý v tom čase verejne obhajoval existenciu vojnového štátu (1939–1945) ako prvej Slovenskej republiky. Predstavoval sa ako antidemokratický, radikálne nacionalistický, so silnou protimaďarskou a protižidovskou rétorikou a s cieľným zámerom vybudovať štátne zriadenie založené na stavovskom princípe. O desať rokov neskôr, na bratislavskom pochode proti imigrantom, ten istý Vodca, Marián Kotleba, už nie v uniforme, ale v obleku ako predseda najúspešnejšej krajne pravicovej strany v histórii vo svojom prejave argumentoval: „*Slovensko bude opäť patriť nám! Slovensko bude slovenské a kresťanské. Verní sebe, svorne napred!*“ (M. Kotleba citovaný in YouTube 2015) Pokračoval s vyjadreniami, že musíme raz a navždy zúčtovať so zradcami, ktorí sedia vo vláde a v parlamente (Tamtiež). 6. marca 2016, ten istý muž so ziskom 8,04 % vstupuje s Ľudovou stranou Naše Slovensko do parlamentu a začína tzv. boj o oslobodenie Slovenska.

Cieľom bakalárskej práce je zanalyzovať dva hlavné krajne pravicové stranícke subjekty v politickom systéme Slovenskej republiky – Ľudovú stranu Naše Slovensko (ďalej LSNS) a jej historického predchodcu Slovenskú pospolitosť – národnú stranu (ďalej SP–NS). Poukázať na ich vzájomné prepojenie a zistiť ich hlavné ideologické odlišnosti v rámci teórie krajnej pravice. K naplneniu týchto cieľov sme si stanovili dve hlavné kľúčové výskumné otázky: 1. *Existuje medzi LSNS a SP–NS personálne, historické a programové prepojenie?* 2. *Ako sa menila programatika a mobilizačná stratégia LSNS v porovnaní so SP–NS?* Z metodologického hľadiska je bakalárska diplomová práca prípadovou štúdiou uvádzaných straníckych subjektov s využitím komparatívnej metódy za účelom vysvetlenia ideologických odlišností. Analýza politických strán a následná komparácia je založená najmä na straníckych programoch a tlači. Pomocou nich rozoberáme jednotlivé ideologické postoje strán, ktoré následne medzi sebou porovnávame v rámci vopred stanovených dimenzií. Sledujeme

predovšetkým zmenu straníckej ideológie ĽSNS v porovnaní SP–NS a ich vzájomné stranícke prepojenie.

Hlavným dôvodom výberu témy je pokus o podrobnejšiu analýzu historického prepojenia ĽSNS s jej predchodkyňou SP–NS. ĽSNS je podľa mainstreamu (opozície, vlády a prezidenta Andreja Kisku) považovaná za stranu extrémistickú, xenofóbnu, rasistickú a dokonca aj „neofašistickú“. Strana a jej predseda však akékoľvek prepojenia s fašizmom rázne odmietajú. Historické väzby so SP–NS (ktorá odmietala liberálnu demokraciu, nadväzovala na stavovské zriadenie vojnového štátu, 1939–1945, prezentovala sa výrazne radikálnym nacionalizmom a antisemitizmom) sa, z hľadiska súčasného predsedu ĽSNS, jej členov a programov, nedajú poprieť. ĽSNS je jediná strana (okrem SNS), ktorej sa po úspechu vo voľbách 2016 podarilo rozprúdiť nespočetné množstvo verejných debát o pravicovom extrémizme, nacionalizme, rasizme, xenofóbií a fašizme. Napriek tomu sa ale výskum spomínaných, krajne pravicových strán, stále pohybuje väčšinou najmä v rozmedzí vedeckých článkov kvantitatívneho zamerania. O podrobnejšiu analýzu historického prepojenia SP–NS a ĽSNS a o následnú komparáciu ideových programových stanovísk sme sa našou prácou pokúsili po prvý raz.

Prácu sme rozdelili do štyroch hlavných kapitol a niekoľkých ďalších podkapitol s tým, že rozsah práce je 67 strán. V prvej kapitole je analýza koncipovaná na teoretickú a metodologickú časť. Teoretická pasáž sa zaoberá teoretickými konceptami krajnej pravice, vymedzením najčastejšie používaných ekvivalentov, a to predovšetkým rozlíšením medzi extrémnou, radikálnou pravicou a populistickou radikálnou pravicou. Okrem toho sa zaoberá aj definovaním všeobecne uznávaných teórií pri výskume krajne pravicových strán podľa Casa Muddeho (1995,1996), Pierra Ignaziho (1992, 2003) a Elisabeth Carter (2005) a priblížením odlišností a špecifik krajnej pravice v stredoeurópskom priestore. Metodologická časť je konečným vysvetlením použitia výskumnej metódy a ohraničením obsahu práce do štyroch dimenzií vo vzťahu k ideologickým pilierom nacionalizmu, xenofóbie, establišmentu a zahraničnej politiky s použitím pôvodných kritérií krajnej pravice podľa Casa Muddeho (1995, 1996) a špecifických klasifikácií, ktoré používajú pri skúmaní ĽSNS a SP–NS slovenskí teoretici.

Druhá kapitola je venovaná historickému a ideologickému výskumu SP–NS ako dejinného predchodcu ĽSNS. Vznik a vývoj strany je vysvetľovaný v kontexte tichej a zvučnej fázy činnosti občianskeho združenia Slovenská pospolitosť. Dôraz kladieme primárne na tzv. zvučné obdobie, ktoré sa začína registráciou strany v januári v roku 2005 a končí jej rozpustením v marci v roku 2006. V časti 2.2 analyzujeme Ľudový program SP–NS z roku 2005

v štyroch spomínaných dimenziách a program SES z roku 2006. Poslednou zložkou je rozbor mobilizačnej stratégie, činnosti a prejavov SP–NS s pomocou dostupnej stránickej tlače, oficiálnych vyhlásení a prejavov Vodcu M. Kotlebu.

V tretej časti náš výskum pokračuje analýzou pôsobenia ĽSNS s cieľom objasniť prepojenie so SP–NS prostredníctvom stránickej činnosti a jej členov. Vývoj ĽSNS je rozdelený do troch historických fáz vo vzťahu k stránickej účasti vo voľbách. Ďalej je súčasťou kapitoly rozbor stranických programov, mobilizačnej stratégie a prejavov. V záverečnej časti práce prezentujeme výsledky obsahovej analýzy programatiky a mobilizačnej stratégie strán s použitím komparatívnej metódy.

Kvôli rôznorodosti a komplexnosti termínu krajná pravica sa tejto problematike venuje veľké množstvo autorov a neexistuje jasne stanovená definícia. Väčšinu odbornej literatúry zaoberajúcej sa krajne pravicovými stranami tvoria najmä konceptualizácie západoeurópskych autorov¹. Pre výskum stránickej ideológie sa nám najlepšie osvedčil tzv. minimalistický prístup piatich ideových kritérií Casa Muddeho, ktorý prvý raz uplatnil na západoeurópske politické strany v diele *The Ideology of Extreme Right*. Muddeho typológia nám umožnila sledovať niektoré charakteristické znaky krajne pravicových strán v rámci obsahovej analýzy stránickej programatiky a následne ich porovnávať. Ďalšiu všeobecne uznávanú teóriu skúmania krajnej pravice priblížil v práci *Extreme Right Parties in Western Europe* Pierro Ignazi, ktorý vymedzil krajne pravicové subjekty na základe troch kritérií – priestorového, ideologického a postojovo-systémového. V prípade analýzy skúmaných pravicových fenoménov sme ale zhodnotili, že ideologické kritérium, ktoré P. Ignazi vnímal z hľadiska postoja strán voči ideológií fašizmu, by sme v programatike SP–NS a ĽSNS mohli pozorovať skôr ako odpor voči systému alebo voči politike etablovaných vládnych elít. Obidve strany priamo na fašizmus pri získavaní podporovateľov nenadväzovali. Doposiaľ uvedené teórie sa snažila prehliť monografiou *The Extreme Right in Western Europe. Success or failure?* Elisabeth Carter, ktorá v rámci svojej typológie potvrdila, že stránicke subjekty krajnej pravice je možné klasifikovať aj nezávisle na fašistickej ideológii. V súvislosti s Muddeho minimalistickým prístupom, však len doplnila spôsoby skúmania krajnej pravice o postojové kritérium voči migrácií, ktoré C. Mudde neskôr doložil pri analýze populistckej radikálnej pravice v knihe *Populist Radical Right Parties in Europe*. Pri pokuse o uplatnenie svojej minimalistckej teórie krajnej pravice na región strednej a východnej Európy (ďalej SVE) v článku pre *Western European Politics* – „The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy“ C. Mudde zistil, že aj keď tu neexistujú veľké

¹Eatwell 2000; Hainsworth 2000; Mudde 2000; Ignazi 2003; Norris 2005; Carter 2005; Rydgren 2008 atď.

ideologické rozdiely v porovnaní so západoeurópskou krajnou pravícou, odlišný historický a kultúrny kontext vplýva na charakter a volebnú podporu týchto strán. Michael Minkenberg v knihe *The Radical Right in Eastern Europe. Democracy under Siege?* a Bartek Pytlas v diele *Radical Right Parties in Central and Eastern Europe* podrobne analyzovali vplyvy komunistického režimu na vzostup krajne pravicových strán v SVE. Konkrétne dopady na podobu a charakter volebnej podpory týchto strán ďalej dopĺňajú v publikácií „The Radical Right in Post-communist Europe. Comparative perspectives on legacies and party competition.“ pre periodikum *Communist and Post-communist Studies* Lenka Bustíková a Herbert Kitschelt.

Z uvádzaných publikácií jasne vyplynulo, že len uplatniť minimalistický prístup C. Muddeho pri štúdiu krajne pravicových strán v stredoeurópskom priestore z hľadiska ideológie nestačí. Preto sme sa v práci pokúsili aplikovať niektoré klasifikácie, ktoré pri štúdiu programatiky ĽSNS a SP–NS využili slovenskí teoretici² a spoločne s Muddeho teoretickými kritériami z nich vytvoriť vhodné dimenzie, ktoré by sme v straníckom správaní mohli pozorovať. Jednou z prác, ktorú sme pri výskume pomerne často využívali je dielo Grigorija Mesežnikova a Olgy Gyárfásovej *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku*. Ide v podstate o doposiaľ jediný knižný zväzok odbornej literatúry, ktorý podrobne analyzuje ideologický profil ĽSNS. Ďalším pokusom o ideologické uchopenie programatiky ĽSNS je práca Daniela Vraždu *Kotleba. Odkiaľ prišiel a ako je možné, že sedí v parlamente*. Aj keď toto dielo z vedeckého hľadiska nemusí byť vnímané ako relevantné, pretože pôsobí skôr ako biografía M. Kotlebu, vzhľadom na absenciu potrebných zdrojov poslúžilo ako jeden zo základov pre čerpanie historických súvislostí. O podrobnejšiu analýzu ideologického profilu SP–NS sa ako jediný v článku *Slovenská pospolitost' včera a dnes* pre časopis *Rexter* pokúsil Dušan Mikušovič. Mikušovič v publikácií veľmi výstižne dokázal spracovať stranícke pôsobenie pospolitosti v zvučnej fáze a jej ideologickú programatiku, ktorú zovšeobecnil na základe deklarováných programových cieľov v štyroch dimenziách.

Pri analýze vývoja a straníckej programatiky SP–NS sme z hľadiska dostupnosti zdrojov³ čerpali z programu SP–NS 2005 a najmä zo straníckych periodík – z *Prútov* a *Hlasu národnej stráže* (ďalej HNS). Predovšetkým s pomocou 12 vydaní HNS sme mohli podrobne sledovať činnosť SP–NS a spôsoby, ktorými sa snažila získavať sympatizantov. V prípade hodnotenia ĽSNS sa literatúra, z ktorej sme čerpali, ukázala ako dostupnejšia. Pri skúmaní

² Mesežnikov, Gyárfášová 2016; Mikušovič 2007; Mikuš et al. 2016.

³ Poznámka autorky: Prejavy SP–NS, tlač a oficiálna internetová stránka *Pospolitost'.org* nie sú verejne sprístupnené, predovšetkým kvôli rozpusteniu strany Najvyšším súdom v marci v roku 2006.

mobilizačnej stratégie ĽSNS sme okrem programov (2009, 2010, 2012, 2013, 2016) a tlače (*Naše Slovensko*) ťažili aj zo stranických prejavov a vyjadrení členov v parlamente na oficiálnych stránkach *Našeslovensko.net* a stranických profilov členov na sociálnej sieti Facebook.

V závere zhodnotenia literatúry je potrebné dodať, že bez poskytnutých zdrojov od odborníkov na túto problematiku, menovite Dušan Mikušovič, Grigorij Mesežnikov a Daniel Vražda, by sa nasledujúci výskum nemohol uskutočniť. Predovšetkým vzhľadom na to, že aktuálna dostupnosť stranických prameňov pre podrobnú a rozsiahlu analýzu ideológie ĽSNS a SP–NS sa datuje až od roku 2013.

1. Teoreticko-metodologické a terminologické východiská pre komparáciu

Pre analýzu a komparáciu politických strán ĽSNS a SP–NS je nevyhnutné vymedziť teoretické aspekty a metódy, na základe ktorých budeme spomínané koncepty skúmať. V nasledujúcej kapitole prezentujeme a vysvetľujeme koncepcie vychádzajúce zo štúdií z oblasti extrémizmu a teórie krajnej pravice.

1.1 Konceptuálne vymedzenie krajnej pravice

Prvotný význam krajnej pravice sa vzťahuje k štúdiu pravicového extrémizmu po druhej svetovej vojne, k tzv. prvej vlne pravicového extrémizmu. V tomto období bola krajná pravica spájaná najmä s nacistickým režimom a jeho ideologickým odkazom, preto bola politicky izolovaná a vo väčšine regiónov západnej Európy nevýznamná (Arzheimer 2009: 2). To sa zmenilo na prelome 80. a 90. rokov s nástupom nových pravicovo-populistických a pravicovo-autoritatívnych stranických formácií, v tretej vlne pravicového extrémizmu⁴. Toto obdobie označuje Pierro Ignazi ako tzv. *tichú kontrarevolúciu*, ktorá bola podľa neho odpoveďou a protireakciou na postindustriálne spoločenské zmeny a postmaterializmus (Ignazi 1992:5).

Tretia vlna pravicového extrémizmu sa v histórii krajnej pravice ukázala volebne a ideologicky ako najúspešnejšia a rozprúdila debatu o jej klasifikácii a pojmovej konceptualizácii (Mudde 2000b: 6). Jedným z prvých autorov, ktorý klasifikoval krajnú pravicu v 80. rokoch bol Klaus von Beyme v diele *Politické strany v západných demokraciách*. Beyme hodnotil extrémne pravicové strany v koncepte stranických rodín podľa toho, ako historicky vznikali a snažil sa prostredníctvom ideologických línií vystihnúť ich premeny v čase (Beyme 1985: 29). Podobne na K. von Beymeho na prelome 80. a 90. rokov nadviazal aj Daniel Seiler vo svojej typológii *famillie politique*, na základe ktorej definoval extrémne pravicové strany ako deviantné prípady, vzdiaľujúce sa od buržoázných strán (Seiler 1986: 207–213). Problémom oboch uvedených konceptualizácií je, že viaceré nové krajne pravicové strany, už nenadviazali na tradíciu fašizmu, ako obaja autori predpokladali, ale svojim zameraním sú veľmi heterogénne, tematicky zložitejšie a diferencovanejšie (Kopeček 2007a: 78).

Preto sa v súčasnosti pri definovaní spoločných rysov krajne pravicovej straníckej rodiny názory teoretikov v rôznych aspektoch rozchádzajú a chýba všeobecne uznávaná definícia pre krajnú pravicu. Najmä kvôli rôznorodosti pojmu používajú odborníci pre označenia krajne pravicových strán ekvivalenty ako: radikálna pravica, pravicový extrémizmus, ultranacionalizmus, antiimigrantské strany, rasistický a ultrapravicový extrémizmus, pravicový populizmus či neofašizmus a neonacizmus (Kluknavská 2013: 262). Tie bývajú veľa rás

⁴ Druhá vlna súvisela predovšetkým s radikalizáciou strán v 70. rokoch 20. storočia (Mudde 2000b:6).

synonymicky nesprávne zamieňané, výsledkom čoho sa ku krajnej pravici často zaraďujú okrem radikálne pravicových strán tiež extrémistické organizácie, záujmové skupiny, subkultúry a dokonca niektoré teroristické organizácie bojujúce proti etablovanému poriadku (Smolík 2013: 387). Medzi najčastejšie zamieňané pomenovania krajnej pravice, používané množstvom západných autorov⁵, patrí *extrémizmus*, *radikalizmus* a *populistická radikálna pravica*.

Na zásadný rozdiel medzi extrémnou a radikálnou pravcou prvý raz upozornili nemeckí autori Uwe Backes a Eckhard Jesse (1993). Podľa nich pravicovo extrémistické strany odmietajú podstatné princípy, pravidlá demokratického usporiadania a namiesto štátu, ktorý je postavený na zásadách rovných politických práv pre všetkých, chcú zaviesť poriadok inštitucionalizujúci nerovnosť založenú na pôvode, výkone, národnostnej, etnickej a rasovej príslušnosti. Radikálne strany rovnako spochybňujú primárne aspekty liberálnej demokracie, ale na rozdiel od tých extrémistických nežiadajú o výmenu alebo zmenu systému (Backes, Jesse 1993:52). K tomu J. Charvát podotkol (2007:9): „*Extrémizmus smeruje proti existujúcemu politickému systému ako takému, kladie si za cieľ jeho likvidáciu a následné nahradenie vlastnou alternatívou... väčšinou sa predpokladá, že bude nedemokratický, diktátorský a bude porušovať ľudské práva.*“ Z toho vyplýva, že etymologický význam oboch slov je odlišný, a preto je potrebné pristupovať osobitne k radikalizmu a osobitne k extrémizmu a voľne ich nezamieňať.

Ďalej bývajú krajne pravicové stranícke subjekty spájané s populistickou radikálnou pravcou. V súvislosti s tým prezentujú samostatnú kategóriu radikálne pravicovo-populistické strany. Autorom prvého teoretického ohraničenia tohto typu strán je Hans-Georg Betz (1993, 1994, 2004). Tieto zoskupenia sa podľa Betza vyznačujú kritikou kultúrneho, sociálne politického systému západných demokracií a radikálnym odmietaním individuálnej a sociálnej rovnosti. Zasadujú sa za vytvorenie etnicky homogénnej spoločnosti⁶, voľného trhu bez štátnych zásahov a označujú sa za zástancov tradičných hodnôt (Betz 1993: 664). Okrem radikalizmu využívajú nástroje, ktorými reagujú na aktuálne nálady a predsudky verejnosti s cieľom získania verejnej podpory a politickej moci (Betz 1994: 4). C. Mudde tieto strany spojil s nativizmom (kombinácia nacionalizmu a šovinizmu), autoritárstvom (v zmysle striktné usporiadanej spoločnosti) a s populizmom (dôležitosť všeobecnej vôle ľudu) (Mudde 2007: 22–

⁵ Západní autori najčastejšie pracujúci s pojmami extrémna pravica: Eatwell 2000; Mudde 2000b; Ignazi 2003 a radikálna pravica: Kitschelt 1997; Minkenberg 2002; Norris 2005; a s pojmom populistická radikálna pravica: Betz 1993; Rydgren 2005; Mudde 2007.

⁶ Najmä z vlastných ľudí bez cudzincov, teda primárne prístupovalcov (Betz 1993: 664).

23). Ďalej pri ich popise odkazoval na Scheuchov-Klingemannov patologický model normálu, ktorý vníma krajne pravicové populistické strany ako nepriateľov hodnôt západoeurópskej demokracie. Hovorí o tom, že ich názory sú politicky relevantné len za mimoriadnych okolností (v prípade kríz), inak je význam týchto strán v systéme len marginálny. V prvom rade reagovali na psychologickú frustráciu obyvateľov výsledkom veľkých ekonomických a kultúrnych zmien v spoločnosti (Scheuch, Klingemann 1967: 18). Zastrešujúce označenie používané viacerými stredoeurópskymi autormi⁷, ktoré budeme v práci využívať, však predstavuje termín krajná pravica.

1.2 Skúmanie krajne pravicových strán

Pre klasifikáciu politických strán s pomocou krajnej pravice je dôležité ujasniť si teoretické koncepty, na základe ktorých budeme krajne pravicové strany v práci skúmať. Kvôli heterogenite pojmu existuje množstvo typológií, podľa ktorých sú strany skúmané na základe ideológie, vedúcich predstaviteľov a spoločenských znakov (Norris 2005:47). V práci si bližšie priblížime tri všeobecne uznávané – klasifikáciu krajnej pravice podľa Casa Muddeho, Pierra Ingaziho a Elisabeth Carterovej. C. Mudde vnímal pojem krajná pravica (extrémna pravica) ako široko akceptované pomenovanie a pri rekonštrukcii svojej typológie s pomocou komparatívnych prác európskej krajnej pravice vychádzal z ideológie, ktorá obsahovala kombináciu piatich ideologických prvkov charakterizujúcich krajne pravicové politické strany: *nacionalizmus, rasizmus, xenofóbia, právo a poriadok (silný štát) a sociálny šovinizmus*. (Mudde 1995:206; 1996:229). *Nacionalizmus* na základe výsledkov analýzy piatich politických strán⁸ označoval za hlavné ideové jadro. Ide o politiku tzv. vnútornej homogenizácie, ktorú by mal štát uplatňovať k vytvoreniu monokultúrnej spoločnosti presídlením aspoň určitej časti cudzincov. S tým sa spája *xenofóbia* a *rasizmus* s predstavou vnútorných (imigranti, homosexuáli) a vonkajších (nadnárodné organizácie) nepriateľov národa. S kombináciou nacionalizmu a xenofóbie súvisia požiadavky *sociálneho šovinizmu* – zaistenie, aby sociálna politika slúžila vlastným ľuďom, nie prisťahovalcom. Posledným kritériom je zdôrazňovanie *práva a poriadku* a z toho vyplývajúca povinnosť štátu dbať na striktné dodržiavanie zákonov a pravidiel (Mudde 2000b:177).

⁷ S pojmom krajná pravica pracujú napríklad Smolík 2010; Kluknavská 2012; Mareš 2003; Kopeček 2007a; Voda, Spáč 2015; Mikušovič 2007; Mesežnikov, Gyárfášová 2016 atď.

⁸ V diele *The Ideology of The Extreme Right* porovnával nemeckých Republikánov (REP), Volksunion (DVU), belgický Flámsky blok (VB), holandských Stredových demokratov (CD) a Stredovú stranu '86 (CP '86).

Ďalej C. Mudde pri štúdiu krajne pravicových strán pracoval okrem stanovených východiskových kritérií aj s ďalšími premennými, ktoré sú pre tieto strany typické. *Antipluralizmus* alebo *monizmus* v domáhaní sa monokultúrneho štátu, *sociokultúrny konzervatizmus* v zdieľaní tradičných etnických postojov, dôraz na *sociálny štát* v zmysle väčšieho sociálneho zabezpečenia pre svojich obyvateľov. Skúmal taktiež rozdiely medzi jednotlivými straníckymi podskupinami v závislosti od ich postojov k fašizmu a (anti) demokratického charakteru. Hlavné ideové odlišnosti nachádzal medzi *etnickými a štátnymi nacionalistickými stranami*, a to v chápaní etnického a občianskeho vylúčenia. Etnický nacionalizmus eliminuje všetkých cudzincov, ktorí sa nenarodili ako súčasť národa a štátny len tých, ktorí nespĺňajú podmienky pre zisk občianstva (Tamtiež: 178–182).

Pierro Ignazi ďalej navrhoval skúmať krajinú pravicu na základe troch kritérií: *priestorové* (umiestnenie na pravo-ľavom politickom kontinuu), *ideologické* (prítomnosť fašizmu), *postojovo-systémové* (prijímanie alebo odmietanie systémového usporiadania). Strany, ktoré odkazujú s použitím mýtov a symbolov výslovne na fašistickú ideológiu a snažia sa o úplné zvrhnutie systému, prinavrátanie kolektívneho socioekonomického riadenia a zavedenie nového systému v zmysle starého fašistického poriadku označuje za *staré*, alebo *tradičné*. *Nové*, alebo *post-industriálne* krajne pravicové strany, pre náš výskum podstatnejšie, klasifikoval P. Ignazi ako zoskupenia stotožňujúce sa s medzivojnovým fašizmom alebo hnutia odporujúce momentálnemu nastaveniu systému ⁹ (Ignazi 2003:31–33).

V závislosti od prechádzajúcich teoretických vymedzení prehľbuje typológiu krajnej pravice Elisabeth Carter. Podľa nej môžeme klasifikovať krajne pravicové politické strany nezávislé na fašistickej ideológii s prihliadaním na 1. váhu, s akou strany reagujú na prebiehajúcu migráciu; 2. povahu rasistických postojov strán; 3. stranícke pozície v súvislosti s demokraciou, parlamentarizmom a pluralizmom (Carter 2005: 28). V spojení s migráciou sa delenie krajnej pravice spája predovšetkým s významovou hodnotou, s akou strany poukazujú na xenofóbiu. To sa vzťahuje na odmietanie cudzincov a odlišné volanie po vnútornej homogenizácii. S nadviazaním na rasizmus rozlišujeme strany, ktoré odkazujú na rasizmus klasický (biologický), zdôrazňujúci typické nerovnosti v závislosti na rase a nový (kultúrny), ktorý nevníma rozdiely v rase, ale v kultúre. Z hľadiska systémových nastavení rozoznávame stranícke subjekty odmietajúce fundamentálne princípy demokracie za účelom nahradiť existujúci demokratický systém za iný; tie, ktoré namiesto náhrady ústavného zriadenia

⁹ K tomu P. Ignazi (1992: 12) dodáva, že krajne pravicové zoskupenia, ktoré sa nestotožňujú s fašizmom môžu vystupovať proti demokracii kvôli odmietaniu modernizácie, deleniu spoločnosti, viere v hierarchiu, nedôvere v parlamentarizmus a odporu voči cudzincom.

požadujú zavádzanie reforiem a posilnenie exekutívy; a konečne tie, ktoré podporujú existujúce demokratické zriadenie, ale požadujú menšie zásahy štátu a väčšie vymáhanie práv a slobôd jednotlivcov¹⁰ (Tamtiež:29–33; 34–40; 41–50). Ako sme uviedli na začiatku podkapitoly 1.2, existujú aj ďalšie klasifikácie krajnej pravice¹¹, ktoré sú často využívané v západnej Európe, ale stredoeurópskom priestore sa kvôli historickým odlišnostiam nedajú uplatniť. Špecificky sa krajnej pravici v strednej a východnej Európe venujú typológie Michaela Minkenberg (2002;2013), Sabriny Petry Rammet (1999), Barteka Pytlasa (2006) a Case Muddeho (2000a)¹².

1.3 Špecifiká krajnej pravice v stredoeurópskom priestore

Prvým autorom, ktorý sa pokúsil aplikovať krajne pravicovú typológiu (o piatich prevládajúcich znakoch, pôvodne vytvorenú pre západoeurópsku oblasť) na stranícky región strednej a východnej Európy (ďalej SVE) bol Cas Mudde. Mudde (2000a:25) v priebehu štúdia stredoeurópskych krajne pravicových strán¹³ zistil, že neexistujú veľké ideologické rozdiely v porovnaní s krajnou pravcou v západnej a strednej Európe, ale že odlišný historický a kultúrny regionálny kontext vplyva na ich podobu a podporu dodnes. Michael Minkenberg (2002:336) potom ďalej poukázal na to, že krajná pravica v SVE nebola ani návratom predkomunistického a preddemokratického obdobia a ani ekvivalentom západoeurópskej krajnej pravice, ale že jej vzostup bol predovšetkým reakciou na transformáciu autoritárskeho režimu a negatívne vplyvy politickej a ekonomickej modernizácie prebiehajúcej v 90. rokoch.

Z historického hľadiska slabá skúsenosť s demokratickou štruktúrou a štyridsaťročná história komunizmu predstavuje jeden z ústredných charakterových znakov, ktoré je potrebné pri štúdiu krajnej pravice v stredoeurópskom priestore vnímať. Lenka Bustíková a Herbert Kitschelt (2009: 462) poukázali na dva primárne dopady komunistického režimu na formovanie stredoeurópskej krajnej pravice. Jedným z nich bol podľa nich výsledok kolapsu politického režimu, predovšetkým komunistickej ideológie a prechod z centrálne plánovanej ekonomiky na

¹⁰ E. Carter (2006: 50–54) tak v kombinácii so spomínanými kritériami rozlišuje v rámci krajnej pravice neonacistické, neofašistické, autoritárno-xenofóbne, neoliberalne-xenofóbne a neoliberalne-populistické strany.

¹¹ Sú to napríklad Husbands (1981); Hainsworth (2000); Eatwell (2000); Rydgen (2008).

¹² M. Minkenberg (2002 : 337–338; 2013: 12–14) sa stotožňoval s pomenovaním pravicový radikalizmus, ktorý podrobnejšie rozoberal za pomoci kritérií ako sú: rasizmus, antisemitizmus, etnocentrizmus, religionalizmus (náboženský fundamentalizmus), xenofóbia, nativizmus a heterofóbia. S ich použitím rozlišoval pravicovo radikálne zoskupenia na základe ideológie a organizačných štruktúr; S. Rammet (1999: 24–25) zase s ohľadom na stredoeurópsky priestor definovala špecifické typy strán, ako sú ultranacionalistické, krypto-fašistické, klerikálne, ultrakonzervatívne a radikálne populistické strany; B. Pytlas zase skúmal dopady krajne pravicových strán na stranícku súťaž v stredoeurópskom priestore, pričom využíva tzv. naratívny a priestorový posun (Pytlas, Kossack 2014: 14; Pytlas 2016).

¹³ C. Mudde vo svojej typológii krajne pravicových strán v priestore SVE s nadviazaním na komunistický režim rozlišoval medzi predkomunisticko-extrémistickými, extrémne pravicovo-komunistickými a postkomunistickými stranami (Mudde 2000a: 8–22).

trhovú, ktorý mal ďalekosiahlejšie, hlbšie a komplexnejšie dopady na život v stredoeurópskej spoločnosti, než modernizačný proces v Západnej Európe. Najmä preto, že zasiahol do všetkých aspektov života obyvateľov a vyprodukoval ľudí neschopných nasledovať trendy, dezorientovaných a odmietajúcich nový poriadok. Krajná pravica v tomto prípade profitovala nielen zo spoločenskej dezorientácie, ale aj z obrovských transformačných nákladov, ktoré vytvárali veľké rozdiely v spoločnosti (Minkenberg 2017: 21). Ďalej sa vplyvom kolapsu režimu vyformoval silný spoločensko-kultúrny spor o podobu nového politického systému. Ľavicová politika bola v postkomunistických štátoch vnímaná ako pozostatok režimu, preto sa tu obyvatelia jednoduchšie prikláňali k pravicovým myšlienkam (Beichelt, Minkenberg 2002: 5; Pytlas 2016: 4–7).

Druhým bola prítomnosť etnických skupín v demokratizačnom procese, s tým súvisiaci výskyt nacionalizmu a omnoho radikálnejšej protidemokratickej krajnej pravice (Minkenberg 2017: 11; 2002: 336; Milz 2005: 401), ktorá podobne ako na západe zdôrazňovala národné záujmy a ochranu vlastného obyvateľstva pred negatívnym vplyvom imigrácie¹⁴(Mareš 2006:2).V prípade stredoeurópskeho regiónu však rezonuje výrazná absencia prisťahovalcov z Tretieho sveta a krajne pravicové strany sú príznačné najmä odmietaním určitých sociálnych skupín a etnických menšín (Bustíková 2017: 566). V etnicky homogénnych krajinách¹⁵ sú to v prvom rade Rómovia a minority sociálneho a náboženského charakteru (homosexuáli, Židia) a v štátoch ako Slovensko, Rumunsko a Bulharsko etnické a jazykové menšiny (Bustíková 2017: 565). Uvádzané teoretické koncepty poukázali na to, že aj keď súčasné krajne pravicové strany v regióne SVE môžu v jadre zdieľať ideologické črty pôvodne identifikované na krajnej pravici v západnej Európe, pri analýze je potrebné vnímať rozdielny historický kontext, v ktorom tieto strany vznikali a pôsobia.

¹⁴ Pred kriminalitou, terorizmom, kultúrnou dezintegráciou (Mareš 2006: 2).

¹⁵ Pozn. autorky: Ako sú napríklad Maďarsko, Česká republika a Poľsko.

1.4 Metodologické východiská

Práca sa venuje analýze dvoch straníckych formácií krajne pravej na Slovensku – ĽSNS a jej historického predchodcu SP–NS. Jej cieľom je primárne zistiť, aké sú hlavné ideologické východiská ĽSNS v porovnaní so SP–NS v teórii krajnej pravej. Ďalej určiť špecifické podobnosti a odlišnosti v programatike a mobilizačnej stratégii skúmaných strán a sledovať na základe straníckeho vývoja historické a ideologické prepojenie oboch subjektov. Na určenie kauzálneho vzťahu medzi straníckymi subjektmi sme použili kvalitatívnu obsahovú analýzu. V kontinuite so skúmaním malého množstva prípadov (dva), so zámerom všeobecného vysvetlenia zmeny straníckej ideológie (ĽSNS v závislosti od SP–NS) sa ako vhodná ukázala komparatívna metóda prípadových štúdií, ktorú bližšie rozpracoval Arend Lijphart. Lijphart (1971: 691) demonštroval, že v niektorých výskumoch môžu byť prípadové štúdie používané ako súčasť komparatívnej metódy. Z jednotlivých kategórií¹⁶, na ktoré rozdelil prípadové štúdie bolo najadekvátnejšie (pre komparáciu spomínaných straníckych fenoménov z hľadiska ich ideových postojov) použiť *komparatívnu metódu prípadových štúdií za účelom vysvetlenia*¹⁷(Tamtiež: 692). S použitím prípadových štúdií sme analyzovali vznik a vývoj skúmaných subjektov a vymedzené body ideových straníckych postojov vo volebných programoch SP–NS a ĽSNS, podľa pôvodných kritérií krajnej pravej Casa Muddeho (1995; 1996) . To sú: *nacionalizmus, rasizmus, xenofóbia, právo a poriadok* (právny štát), *sociálny šovinizmus*. Pre prehľad a účel analýzy sme ich použili v širších dimenziách a doplnili sme na základe prác slovenských autorov venujúcich sa ĽSNS a SP–NS (Mesežnikov, Gyárfášová 2016; Mikušovič 2007: 17–20; Mikuš et al. 2016: 49–52). V konečnom výsledku sme skúmali štyri dimenzie:

1. Ideologické piliere: nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp
2. Vymedzovanie sa voči cudzincom
3. Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu nastaveniu
4. Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus

Tieto ideologické kritériá sme bližšie skúmali v podkapitole v rámci straníckych programov. Ďalej sme analyzovali mobilizačnú stratégiu, činnosť a prejavy strán. S použitím komparatívnej metódy sme obe ideologické konceptualizácie porovnali a v závere sa pokúsili odpovedať na výskumné otázky: *1.Existuje medzi ĽSNS a SP–NS personálne, historické a*

¹⁶A. Lijphart rozlišoval 6 typov komparatívnych metód prípadových štúdií : 1. prípadové štúdia za účelom teoretizovania, 2. za účelom vysvetľovania, 3. za účelom vytvárania hypotéz, 4. za účelom potvrdenia teórie, 5. za účelom vyvrátenia teórie a 6. za účelom analýzy deviantných prípadov (Lijphart 1971: 691).

¹⁷Táto teória mala primárny záujem o skúmaný prípad. Nesnaží sa o formulovanie všeobecnej teórie. Hlavným cieľom je odpoveď na výskumnú otázku a overovanie hypotéz (Tamtiež: 692).

programové prepojenie? 2. Ako sa menila programatika a mobilizačná stratégia ĽSNS v porovnaní so SP–NS?

1.5 Spôsoby zberu a analýzy dát

Vo výskume sme využívali niekoľko typov dát. V prvom rade sme použili dáta z volebných programov. V prípade SP–NS tzv. *Ludový program SP–NS* z roku 2005 a v súvislosti s ĽSNS volebné programy pred parlamentnými voľbami 2009, 2010, 2012, 2016, pred voľbami do Európskeho parlamentu 2014 a pred krajskými voľbami 2013, 2017. Straníckej tlače– časopis *Prúty* a *Hlas národnej stráže*, ktoré SP–NS publikovala počas svojho pôsobenia a časopis *Naše Slovensko*, ktorý ĽSNS začala vydávať v roku 2010. Pracovali sme tiež s dátami Štatistického úradu Slovenskej republiky– s volebnými výsledkami ĽSNS v parlamentných voľbách 2006, 2010, 2012, 2016, krajských voľbách 2009, 2013, 2017, s vyjadreniami uvedenými na oficiálnej stránke strán ĽSNS (Našeslovensko.net.) a Slovenskej pospolitosti (Pospolitost'.wordpress.com) a stránickými profilmi na sociálnej sieti Facebook.

V úvode práce sme sledovali vývoj a pôsobenie skúmaných fenoménov, venovali sme pozornosť predovšetkým historickému a ideologickému prepojeniu strán. Ďalej sme dostupné dáta skúmali prostredníctvom kvalitatívnej obsahovej analýzy stránických programov v štyroch dimenziách, vo vzťahu k ideologickým pilierom nacionalizmu, xenofóbie, establišmentu a zahraničnej politiky. S pomocou programovej analýzy zo skúmaných dát sme identifikovali stránicke postoje k vybraným dimenziám a špeciálne sme sa zamerali na odlišnosti a podobnosti v hodnotových postojoch oboch strán a zmenu mobilizačnej rétoriky (najmä pri ĽSNS). Ďalej prostredníctvom všetkých dostupných zdrojov, v prípade SP–NS z 3 výtlačkov Prútov (2004–2006) a 12 čísel Hlasu národnej stráže (2005), oficiálnych vyhlásení strany, Vodcu M. Kotlebu a ĽSNS z 24 vydaní stránického periodika Naše Slovensko (2011–2017) a oficiálnych vystúpení strany sme analyzovali mobilizačnú stratégiu, činnosť a prejavy stránických subjektov. Opäť sme venovali pozornosť predovšetkým zmene rétoriky, s pomocou ktorej strany získavajú voličov a sympatizantov. V konečnej časti sme porovnali programové a mobilizačné stránicke východiská a pokúsili sme sa zistiť, ako sa zmenila ideológia ĽSNS v porovnaní so SP–NS.

2. Historická a programová analýza Slovenskej pospolitosti – národnej strany

Slovenská pospolitosť – národná strana je považovaná za historického predchodcu Ľudovej strany Naše Slovensko, v nadväznosti na jej členov a programovú ideológiu. Bola straníckym projektom najznámejšieho z krajne pravicových zoskupení – Slovenskej pospolitosti, v období 2005–2006. V nasledujúcej časti práce priblížime vývoj, vznik a pôsobenie SP–NS a analyzujeme jej programovú a ideologickú štruktúru.

2.1 Vznik a vývoj SP–NS

Počiatky a existencia SP–NS sa spájajú s pôsobením najznámejšej spomedzi ultrapravicových skupín – Slovenskej pospolitosti (ďalej SP). V priebehu takmer dvoch desaťročí bolo združenie považované za symbol pravicového extrémizmu, a to najmä vďaka svojmu vystupovaniu, programu, rétorike, organizačnej základni a do určitého času aj vizuálnej podobe príslušníkov, ktorých uniformy pripomínali vzor fašistickej polovojenskej organizácie Hlinkovej gardy¹⁸(ďalej HG). SP pôsobí ako občianske združenie od 9. mája 1995. Vyznačuje sa v prvom rade odmietavým postojom voči liberálnej demokracii, radikálnym nacionalizmom, silnou protimaďarskou rétorikou a konfliktným antisemitizmom. Vnútorňa štruktúra organizácie je prísne centralistická a hierarchická, založená na vodcovskom princípe. Líder SP je oslovovaný ako Vodca (Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 13–14).

Slovenský politológ Dušan Mikušovič rozlišoval dve historické fázy jej pôsobenia: *tichú* a *zvučnú* (Mikušovič 2007: 2). Pre náš výskum je dôležité upriamiť pozornosť predovšetkým na druhú etapu¹⁹ súvisiacu s aktívnym vystupovaním SP v spoločnosti a jej následnou transformáciou do politickej strany. Mobilizačná fáza sa spustila v roku 2003 vplyvom neúspešného pôsobenia Slovenskej národnej strany (SNS)²⁰ ako reprezentantky nacionalistického prúdu a prijatím Mariána Kotlebu ako nového Vodcu organizácie, za prítomnosti ktorého došlo k výraznej aktivizácii strany (Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 14; Vražda et al. 2017: 22–23). Mediálne na seba členovia pospolitosti prvý raz upozornili hlavne vďaka tmavomodrým rovnošatám na oslavách pri odhaľovaní súsošia sv. Cyrila a Metoda v Komárne²¹ v júli toho istého roku. Uniformy podobné príslušníkom HG, fakľové pochody

¹⁸HG boli špeciálne vojenské jednotky v období Slovenského štátu: „akési slovenské SS, ktorá bola preslávená likvidáciou židovskej komunity“ (Milza 2004: 423).

¹⁹V prvej fáze SP nebola verejne známa a ani sa o významnejší prienik nesnažila. Sústredila sa v prvom rade na svojich členov. Identitu popredných lídrov bola v tom období anonymná (Mikušovič 2007: 3).

²⁰ Pozn. autorky: SNS vo voľbách v roku 2002 neprekročila potrebnú hranicu pre vstup do Národnej rady. Získala len 3,33% hlasov.

²¹ Pri príležitosti 1140. výročia ich príchodu do strednej Európy.

a manifestácie s odkazom na slovenských historických buditeľov a vojnový štát (1939–1945) boli typickými prejavmi SP späťmi so zvučnou fázou. Aj napriek tomu, že ich pôsobenie sprevádzalo určité protizákonné naladenie sa navonok snažili vystupovať v súlade s Ústavou a so systémovým usporiadaním liberálnej demokracie, pretože cielene sledovali snahu vstúpiť do legálnej politickej súťaže (Mikušovič 2007: 5).

Žiadosť o registráciu na Ministerstvo vnútra (ďalej MV SR) podali na konci roka 2004. Ministerstvo ich zaregistrovalo ako Slovenskú pospolitosť – národnú stranu (SP–NS) v januári 2005. Už pred samotným vznikom novej strany bolo evidentné jej budúce smerovanie. Vodca M. Kotleba v rozhovore pre Hlas národnej stráže (ďalej HNS) v marci 2005 charakterizoval SP–NS ako stranu, ktorej vznik bol vynútený neschopnosťou vtedajších straníckych formácií odolávať sionistickému tlaku a hájiť národné záujmy. Jej úsilím malo byť vytvorenie štátneho zriadenia založeného na národnom, sociálnom a kresťanskom princípe. „*Takýto štát nie je možné vybudovať bez zmeny politického systému, preto sa SP–NS hlási tiež k stavovskému princípu*“ (M. Kotleba citovaný in HNS 2005a: 7). Z jeho vyjadrenia by sme na základe teórie z predchádzajúcej podkapitoly 1.1 mohli predpokladať, že pôjde o subjekt extrémnej pravice. Rovnako je jasné, že nová strana bude výrazne protizápadná a bude pokračovať v antisemitskej, radikálno-nacionalistickej a protimaďarskej rétorike SP. 14. marca 2005 pri príležitosti 66. výročia vzniku Slovenského štátu, pri hrobe Jozefa Tisa v Martine, bol prvý raz verejne predstavený tzv. *Ludový program SP–NS*. Ku ktorému sa D. Mikušovič (2007:7) vyjadril, ako ku kontroverznému dokumentu podkopávajúcemu základné princípy parlamentnej demokracie: „*pre jeho útok voči parlamentnej demokracii mu možno len ťažko v histórii slovenského straníctva po roku 1989 hľadať konkurenciu.*“

2.1.1 Zvučná a konečná fáza straníckej činnosti SP–NS

Aktivity SP–NS po jej vzniku spočívali najmä v organizovaní pochodov a manifestácií. V súvislosti s touto činnosťou nadviazala novo založená strana na spoluprácu s viacerými hnutiami a organizáciami krajnej pravice²². Asi najvýznamnejší spojenec, s ktorým SP uzavrela spoluprácu už v roku 2004, bolo *Nové slobodné Slovensko* (NSS)²³. 15. júla 2005 spolu obe zoskupenia organizovali spomienkovú akciu na počesť príchodu sv. Cyrila a Metoda v Komárne. Práve tu sa odohral jeden z najvyhrotenejších stretov medzi členmi pospolitosti

²² Boli to napríklad Slovenské hnutie obrody (SHO), Jednota slovenskej mládeže (JSM), organizácia Slovenskej národnej jednoty Stanislava Pánisa, Hnutie Národný odpor Slovensko, Slovenská ľudová strana (SLS)...

²³ V rámci spojenia síl sa predseda NSS Radovan Novotný stal v SP–NS Kotlebovým pobočníkom a obe skupiny spolu začali vydávať mesačník *Hlas národnej stráže* (ďalej HNS).

a maďarskou menšinou. Dôsledkom vzájomných potýčok zakročili proti niekoľkým Maďarom policajti a rozpustili podujatie. M. Kotleba potom následne na to v rozhovore pre denník SME označil Maďarov za šovinstov a nacistov, ktorí za pomoci iredentistov zo Strany maďarskej koalície (ďalej SMK) chceli uškodiť Slovensku v zahraničí. Zdôraznil, že zo zásahu polície vyplýva, že slovenskí občania sa nedopustili žiadneho trestného činu alebo priestupku²⁴ (Sme 2005a). Ďalšie manifestácie priaznivci pospolitosti zorganizovali v štyroch stredoslovenských mestách²⁵, ktoré vyvrcholili fakľovým sprievodom vo Zvolene (Mikušovič 2007: 8). Symboly podujatia sa stali dvojkříže, pochodne, tmavomodré uniformy a citácie zo stranického programu, antisemitské a protimaďarské prejavy. Takéto výstupy začali vyvolávať obavy v očiach médií, politikov a slovenskej verejnosti²⁶. Protiextrémistické nálady v spoločnosti zintenzívneli vraždou študenta Daniela Tupého, ktorá bola pripisovaná skinhedom (Kluknavská, Smolík 2016: 341). Vláda v reakcii na spomínané udalosti iniciovala vznik špeciálnych policajných zložiek určených na boj proti extrémizmu²⁷. Sériu ďalších štyroch pochodov, ktoré SP–NS usporiadala, sprevádzali už policajné kordóny. V Hlohovci zatkli príslušníka SP, ktorý mal pri sebe zbraň, akciu v Modre rozohľadlo niekoľko desiatok policajtov²⁸, v Černej zatkli vodcu M. Kotlebu a posledné protestné zhromaždenie SP–NS v Prešove rozpustili (Sme 2005b).

Prvý raz iniciovali prešetrenie činnosti SP–NS vtedajšiemu generálnemu prokurátorovi Dobroslavovi Trnkovi aktivisti zo združenia Ľudia proti rasizmu. Trnka začal pripravovať návrh na rozpustenie SP–NS a v súvislosti s tým boli činnosti pospolitosti kontrolované oveľa dôslednejšie. 31. októbra 2005 podal generálny prokurátor návrh na zrušenie SP–NS s odôvodnením, že „*Slovenská pospolitosť – národná strana...svojimi stanovami, svojím programom a svojou činnosťou porušuje Ústavu SR, ústavné zákony, zákony a medzinárodné zmluvy.*“ (D. Trnka citovaný in Rozsudok č. 79/2005 Sž) O tri dni neskôr podala podnet na ukončenie činnosti strany aj SNS. Radikalizácia kombinovaná s negatívnou medializáciou a perzekúciami štátnych orgánov spôsobila, že pospolitosť sa začala štiepiť aj z vnútra. Začiatkom roka 2006 svoju činnosť v SP–NS ukončili NSS a Slovenské hnutie obrody (SHO),

²⁴ SP potom v júlovom vydaní HNS poznamenala, že spomienka na sv. Cyrila a Metoda bola vydarená akcia a že SP opäť bránila národ a národné záujmy tam, kde to bolo potrebné (HNS 2005d: 5).

²⁵ V Martine, Ružomberku, Banskej Bystrici a vo Zvolene.

²⁶ Proti akcii pospolitosti vo Zvolene sa dokonca konal tzv. Biely pochod, ktorého sa zúčastnili aj známe osobnosti z Verejnosti proti násiliu (VPN) ako Fedor Gál a Boris Kršňák (Vražda 2005).

²⁷ Úlohou týchto jednotiek bolo redukovat' podporu SP–NS na verejnosti, zabrániť v ďalších pokusoch o narušenie verejného poriadku a prerušiť väzby pospolitosti s domácimi krajne pravicovými zoskupeniami (Mikušovič 2007: 8).

²⁸ Pretože aktivisti pospolitosti údajne roznášali letáky a propagačné materiály smerujúce k potláčaniu ľudských práv a slobôd občanov (Sme 2005b).

ktorých SP nazývala „Ficova mládež“²⁹. Prudko klesol aj počet členov SP a účastníkov stranických mítingov (Mikušovič 2007: 9–13). Definitívny koniec strany prišiel 1. marca 2006 s rozhodnutím Najvyššieho súdu o rozpustenie. Verdikt súdu tak znemožnil SP–NS vystupovať v júlových parlamentných voľbách. Ústredným dôvodom pozastavenia straníckej činnosti bol piaty článok *Ludového programu SP–NS*, podľa ktorého jej cieľom bolo zrušenie systému parlamentnej demokracie a vybudovanie stavovského štátu. Na základe neho mala byť spoločnosť rozdelená do deviatich stavov. Registrácia v stave mala byť dobrovoľná, ale pasívne a aktívne volebné právo mohol vykonávať len registrovaný člen. Voľba by tak bola viazaná len na príslušníka stavu, nie na ktoréhokoľvek kandidáta uchádzajúceho sa o mandát do zastupiteľského orgánu, čím by logicky došlo k porušeniu ústavy a princípu všeobecného hlasovacieho práva (Rozsudok č. 79/2005 SŽ.).

2.1.2 Pôsobenie členov pospolitosti v ďalšej etape vývoja

Potom, čo súd rozpustil SP–NS, jej členovia vo voľbách prijali miesta na kandidátskej listine Slovenskej ľudovej strany (SLS)³⁰. Strana prijala volebný program, ktorý svojimi bodmi takmer identicky kopíroval stanovky SP–NS. Kandidátku pospolitosti, však nepodporila formácia NSS, čo sa ukázalo ako ďalšia z jej politických prehier. Parlamentné voľby 2006 skončili totálnym fiaskom pre SLS³¹ a SP sa znovu začala radikalizovať. V reakcii na zrušenie strany M. Kotleba označil konanie prokurátora a aktivistov z Ľudí proti rasizmu „za mediálne-justičnú mašinériu vedenú antislovakistami“ (M. Kotleba citovaný in Vražda et al. 2017: 40). V auguste 2006 sa členovia SP snažili narušiť oficiálne oslavy 62. výročia Slovenského národného povstania (ďalej SNP), keď sa do areálu pamätníka v Banskej Bystrici pokúsili vstúpiť v tričkách s nápismi „Slovenská pospolitost“ a „Na stráž!“. Polícia v reakcii na to príslušníkov pospolitosti zadržala (vrátane M. Kotlebu) a obvinila z výtržníctva. K zásahu sa vyjadril aj premiér Robert Fico: *„Títo poloblázni škodia Slovenskej republike. Budem podporovať okamžité a tvrdé zásahy polície voči týmto prejavom. Som rád, že zásah bol razantný a vždy budem stáť na strane polície pri týchto podujatiach.“* (R. Fico citovaný in Sme 2006) Kvôli nepretržitému monitorovaniu činnosti SP policajnými zložkami sa krajne pravicové aktivity subjektu začali minimalizovať. Členovia obmedzili používanie uniforiem a do popredia sa

²⁹ Pretože vystupovali podľa nich príliš protisystémovo. SHO im zase v máji 2006 zakázalo vstup na Slávnosť predkov, ktorú organizovalo spolu s Maticou slovenskou (Mikušovič 2007: 13).

³⁰ SLS pôsobila ako odnož Slovenského národného frontu (SNF). Hnutia, ktorého súčasťou boli členovia SP v 90. rokoch (Milo 2005: 24).

³¹ Získala len 0,17 %, tj. 3815 hlasov.

dostali noví lídri³², ktorí postupne prevzali vedenie pospolitosti. M. Kotleba sa formálne stiahol z vedúcej pozície a organizácia sa pod novou správou pokúsila znovu obnoviť svoje postavenie v extrémne pravicovom spektre, resp. reštituovať sieť miestnych a regionálnych štruktúr (Mikušovič 2007:11–12).

Podstatné pre náš výskum je zmieniť sa aj o tom, že MV SR sa o dva roky neskôr pokúsilo zakázať činnosť aj Slovenskej pospolitosti. Tento pokus však nebol úspešný, pretože nesledoval kvalifikovaný právny postup. Ministerstvo argumentovalo podnecovaním národnostnej, rasovej a náboženskej neznášanlivosti zo strany členov SP a sledovaním cieľov v rozpore s Ústavou SR. Po zaslaní upozornenia rozpustilo SP bez toho, aby mala možnosť na obvinenia reagovať. Najvyšší súd následne na to rozhodnutie o zrušení anuloval a združenie pospolitosti znovu legalizoval (Sme 2009; Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 15).

2.2 Profil SP–NS: program, témy a ideologická štruktúra

Ľudový program (SP–NS 2005) je jediný programový dokument, ktorý stihla SP–NS počas svojho pôsobenia ako straníckej formácie predstaviť. Slovenský historik Ivan Kamenec už v roku 2005 upozorňoval na jeho xenofóbnu a antisemitskú orientáciu, snahu o odstránenie režimu parlamentnej demokracie, spochybňovanie základných občianskych slobôd a odmietanie určitých skupín obyvateľov ako nepriateľov slovenského národa (Kamenec 2005). Obsah textu analyzujeme na základe jeho ideologickej orientácie v štyroch skúmaných dimenziách.

2.2.1 Ideologické piliere: nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp

Lídri pospolitosti sa prezentujú najmä ochranou slovenského národa a príklonom k slovenskej štátnosti. Národnobuditeľské tendencie sa v texte objavujú v prvom rade s odkazovaním na výroky slovenských dejateľov – Ľudovíta Štúra, Svetozára Hurbana Vajanského, Andreja Hlinku a na históriu Veľkej Moravy; v snahe o rehabilitáciu dr. J. Tisa a vyzdvihovaním Slovenského štátu (1939–1945) ako prvej republiky. Práve z historických slovenských a slovanských tradícií usporiadania spoločnosti, požaduje SP–NS zmenu parlamentného zriadenia na stavovský štát. Tzv. stavovský model systémového usporiadania nájdeme v druhom bode programu. SP–NS by podľa neho chcela vybudovať štát odmietajúci občiansky model, ktorý by v prvom rade zabezpečoval záujmy slovenského národa, až potom ostatných

³² 10. marca 2006 v Žarnovici bol za nového Vodcu SP zvolený Ivan Sýkora a jeho pobočníkom sa stal Michal Laššák.

občanov. V nadväznosti s tým je súčasťou programu pospolitosti, ako sme už čiastočne v podkapitole 2.1.1 načrtli, rozdelenie obyvateľov do dvoch skupín v rámci deviatich stavov. Prvú tvoria občania Slovenskej republiky (ďalej SR), tí sa môžu zaregistrovať do jedného zo stavov, podľa profesií. Druhú národnostné menšiny, ktoré zároveň predstavujú desiaty stav. Nemajú možnosť zatriediť sa podľa povolania k ostatným a počet ich členov má zodpovedať zastúpeniu slovenskej menšiny v ich materskom štáte. Tým defacto strácajú akýkoľvek väčší rozhodovací vplyv.

Ďalej chcú predstavitelia SP–NS vytvoriť štát, ktorý by vychovával spoločnosť v duchu kresťanských a tradičných slovanských hodnôt, nadväzoval na dedičstvo cyrilsko-metodskej tradície a chápal kresťanstvo ako jediný účinný nástroj na obranu národa proti morálnemu úpadku a následnému rozpadu spoločnosti. Pospolitosť by podľa svojho programu povolila činnosť len registrovanej katolíckej, evanjelickej a pravoslávnej cirkvi. Ostatné náboženské zoskupenia by boli postavené mimo zákon. Ďalej chcela SP–NS napríklad na základe cirkevnej príslušnosti upraviť zoznam cirkevných sviatkov a vytvoriť osobitný súpis tzv. národných sviatkov.

2.2.2 Vymedzovanie sa voči cudzincom

Strana odpor voči cudzincom v programe vyjadruje predovšetkým požiadavkou na získanie slovenského občianstva. To podľa SP–NS môže získať, len ten žiadateľ, ktorý sa preukáže slovanským, slovenským a európskym pôvodom³³. Z udeľovania by mali byť úplne vylúčení občania afrických a ázijských štátov, USA, Izraela a Maďarska. Pre tých chce strana zaviesť vízovú povinnosť. Tento postoj vychádza najmä z obrazu národného nepriateľa a z xenofóbie prameniacej z historických udalostí³⁴. Nepriateľov slovenského národa autori textu priamo spájajú s Maďarmi, Židmi, komunistami a slobodomurármi. Maďari podľa SP–NS predstavujú prvoradú hrozbu slovenskej štátnosti, pretože si chcú v rámci iredentistických snáh pričleniť južné hranice SR a obnoviť historické, územnosprávne hranice Uhorska.

Ďalším úhlavným nepriateľom pospolitosti v programe sú Židia. Tých spájajú s množstvom konšpiračných teórií o sprisahaní židovských sionistov a v kontexte zahranično-politickej stratégie odmietajú príslušníci SP–NS akékoľvek politické záujmy štátu Izrael, ktorých za svoje doterajšie pôsobenie v programe veľmi ostro kritizujú. Protižidovská rétorika

³³ Nekonal by proti slovenskému národu a štátu, a na získanie občianstva by mal objektívny dôvod (SP–NS 2005: 15).

³⁴ Napríklad maďarských šovinistov v programe obviňujú zo snahy o opätovné obnovenie uhorských hraníc, alebo Spojeným štátom vyčítajú zločiny v Kórei, Vietname, Palestíne a podľa nich plánované vyvražďovanie slovanských národov v Juhoslávii (Tamtiež: 6).

sa v texte objavuje aj citovaním národnobuditeľských výrokov S. Vajanského, ktorý kritizuje hospodárenie Židov (SP–NS 2005: 10): „*Niet väčšieho aristokrata ako je žid, bárs má v ústach demokratické frázy, niet neliberálnejšieho človeka ako je žid... iba zaslepený hlupec nevidí, že pod liberálnosťou rozumie žid slobodu pre seba.*“ Spolu s odporom voči cudzincom sa v programe SP–NS objavujú aj náznaky sociálneho šovinizmu. Tie predovšetkým vyplývajú z národného a sociálneho modelu, ktoré strana presadzuje. V rámci národného princípu jej predstavitelia uprednostňujú záujmy slovenského národa a štátu v každom ohľade. V súvislosti so sociálnou politikou sa domáhajú sociálne spravodlivého štátu, ktorý by zabezpečenie zdravotnej starostlivosti, dôchodku a hospodárskeho blahobytu garantoval predovšetkým slovenským občanom. Pre náš výskum je dôležité spomenúť, že proticudzineckú politiku v prejavoch a straníckej tlači SP–NS ďalej spája s anticiganizmom. V programe sa k tejto problematike nepriamo vyslovuje len raz, a to v kontexte budovania dopravnej infraštruktúry, na ktorej sa mali podieľať dlhodobo nezamestnaní Rómovia .

2.2.3 Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu usporiadaniu

Lídri pospolitosti v programe celkovo hodnotia parlamentný systém ako úplne zlyhanie zo strany politických strán, ktoré sú ovládané zahraničnými skupinami a slobodomurárskymi lóžami. Súčasný parlamentný rámec je podľa nich nastavený tak, aby sa občania nespokojní s jeho fungovaním nemohli k problémom vyjadriť. Pretože poslanci, ktorými sú v pléne zastupovaní konajú vo svoj vlastný prospech, nerešpektujú záujmy občanov a nemožno ich v takýchto prípadoch odvolať. Preto sa predstavitelia SP–NS zreteľne dožadujú zmeny straníckeho systému parlamentnej demokracie a zavedenie nového stavovského poriadku.

Čo sa týka opozície, príslušníci pospolitosti vyzývali v programe k zakázaniu všetkých opozičných prúdov, ktoré považovali za nebezpečné³⁵. Ďalej s privatizáciou po roku 1989 došlo podľa autorov textu k rozkradnutiu národného majetku a je potrebné, aby bol prinavrátený do rúk štátu. Vhodné bolo vo vzťahu k systémovému nastaveniu spomenúť aj to, že predstavitelia pospolitosti nepovažovali vtedajšiu vojenskú a policajnú ochranu štátu za dostačujúcu. V stanovách volali po obnovení všeobecnej brannej povinnosti pre všetkých mužov, zvýšení nákladov na zbrojenie a zbrojársku výrobu a po stiahnutí slovenskej armády zo zahraničných misií NATO. Štátnu bezpečnosť mali ďalej spolu s políciou zaručovať bezpečnostné jednotky domobrany– Národnej stráže.

³⁵ Patrili k nim komunisti, liberáli a slobodomurári (SP–NS 2005: 10–11).

2.2.4 Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus

V oblasti zahraničnej politiky žiada SP–NS odchod Slovenska z EÚ, NATO, MMF, Svetovej banky a OSN. NATO prvý raz označili za teroristickú organizáciu, ktorú využívajú Spojené štáty americké na vyvražďovanie iných národov. USA kritizujú za vedenie vojen, v dôsledku svojej koloniálnej politiky. Za hlavného nepriateľa štátu považujú predstavitelia SP–NS Maďarsko. Preto proti maďarským iredentistickým snahám v programe žiadajú obnovenie tzv. Malej dohody³⁶ – vojenskej spolupráce medzi Slovenskom, Rumunskom a Srbskom a presun slovenských vojsk na obranu južných hraníc. Autori textu uprednostňujú zahranično-politickú spoluprácu slovanských a európskych národov, ktoré sledujú rovnaké princípy ako pospolitosťou navrhovaný slovenský stavovský štát. Odmietajú spoločenstvo európskych štátov vo forme EÚ a podporujú vytvorenie takej Európy, ktorú by tvorili zvrchované a samostatné štáty, schopné jednotne vystupovať proti americko-izraelskej hegemonii.

2.2.5 Program SLS 2006

Programový dokument SLS (SLS 2006) nemôžeme celkovo hodnotiť ako predvolebný výstup SP–NS, pretože v období svojho vzniku³⁷ strane zakázali činnosť. SLS však v záujme svojho zviditeľnenia uvoľnila niektoré čelné pozície bývalým členom SP–NS. Preto volebný program SLS, ktorý bol najmä v straníckom časopise pospolitosti Prúty (2006c) označovaný ako „*Program slovenskej pospolitosti*“, v rozhodujúcich pasážach priamo kopíruje Ľudový program SP–NS. Z tohto dôvodu považujeme za dôležité (pri hodnotení zmeny mobilizačnej stratégie jej členov) aspoň v krátkosti priblížiť niektoré podobnosti a odlišnosti.

Lídri Ľudovej strany, rovnako ako v prípade pospolitosti, hovoria o vybudovaní slovenského štátu na kresťanskom, národnom a sociálnom princípe³⁸. Lenže podľa Ľudovcov nie je štátna moc drancovaná židovskými sionistami, slobodomurármi, maďarskou iredentou, ale modloslužobníkmi a ich prisluhovačmi, ktorí „*zaviedli národ do morálneho bahna a sociálneho dna*“ (SLS 2006: 2). Štát je síce podľa nich nástrojom národa, ale slúži pre všetkých, nielen pre Slovákov. Národný princíp je v texte prítomný už v úplne inom význame. Súvisí napríklad s ustanovením slovenčiny ako jediného úradného jazyka na území SR alebo so zvýšením rozsahu vyučovania slovenskej histórie na školách. V programe sa žiadne vyčleňovanie národnostných menšín a štátov ako nepriateľov národa neuvádza.

³⁶ Pôvodne to bola vojensko–politická spolupráca Československa, Rumunska a Srbska z obdobia 1921–1939.

³⁷ Pred voľbami v júni v roku 2006.

³⁸ Chceli dokonca, aby sa tieto zásady stali súčasťou Ústavy SR (SLS 2006: 3).

Národnobuditeľský historický odkaz pozorujeme v citovaní tých istých dejinných postáv a takisto v odkazovaní na vojnový štát (1939–1945) a v domáhaní sa zbavenia viny dr. J. Tisa.

Rovnako ako SP–NS, aj Ľudovci trvali na okamžitom stiahnutí slovenskej armády zo zahraničia a vytvorení domobrany– Národnej stráže. Na rozdiel od pospolitosti sa príslušníci SĽS domáhali zníženia nákladov na zbrojenie. Toto tvrdenie je ale v kontradikcii s tým, že (rovnako ako členovia SP) požadovali zároveň obnovenie zbrojárskej výroby a dokonca „zabezpečenie zbraňových systémov, schopných zničiť nepriateľa na jeho vlastnom území“ (SĽS 2006: 11). Ďalej autori textu požadujú vytvorenie stredoeurópskeho spoločenstva neutrálnych štátov³⁹, (podobne ako SP–NS) sprísnenie vízovej a azylovej povinnosti a vytvorenie Európy zloženej zo suverénnych národných štátov. Nezávisle na pospolitosti požadujú členovia SĽS prijatie nového zákona o cirkvi, aby sa odlišila od náboženských združení a siekt. Vhodné je spomenúť, že v programe SĽS sa po prvý raz objavujú témy, ktoré neskôr využívajú vo svojich návrhoch aj členovia ĽSNS. Sú to zníženie počtu poslancov v NR SR, zrušenie financovania politických strán zo štátneho rozpočtu, odvolanie parlamentných poslancov občanmi a, v zmysle priamej demokracie, zníženie uzatváracej klauzuly pre vstup strán do parlamentu na 1 % . V závere sa program drží kmeňového hesla pospolitosti: „*Verný sebe, svorne napred!*“

Niektoré body z programu SĽS a ich zásadné odlišnosti od SP–NS objasnil M. Kotleba aj v rozhovore pre Slovenský rozhlas pred voľbami 2006. Kotleba v diskusii ozrejmuje stavovský systém, ktorého zavedenie strana v stanovách priamo neuvádza. „*SĽS vyznáva stavovský princíp, chce budovať nový slovenský stavovský štát. Chceme, aby tomuto štátu vládli odborníci, nie politicky dosadené figúrky*“ (M.Kotleba citovaný in Kotleba 2006). Podľa stavovského modelu SĽS mala byť NR SR zložená zo stavovských (profesijných) komôr, združení stavov. Jednotlivé komory by boli tvorené odborníkmi na danú oblasť. Podobné delenie na základe profesií koncipoval aj program SP–NS. Rozdiel spočíval v tom, že jeden zo stavov reprezentoval zloženie národnostných menšín. SĽS však takéto rozlišovanie už neuvádza. Výhodou tohto systému mala byť možnosť odvolania zástupcu, pretože to parlamentná demokracia vo svojich zákonoch neponúka. K menšinovej otázke sa M. Kotleba vyslovil jednoznačne: „*SĽS nikdy nijakým spôsobom neobmedzila práva menšín, takže k tomu sa netreba vyjadrovať*“ (M.Kotleba citovaný in Kotleba 2006). V súvislosti so zavedením Národnej stráže vysvetlil, že spomínaná domobrana bude zložená výhradne z dobrovoľníkov, ktorí nebudú platení štátom. Malo ísť o tréňovaných ľudí v zálohe, ktorí budú slúžiť v boji proti

³⁹ Sem by patrili Švajčiarsko, Rakúsko a Slovensko.

organizovanej kriminalite a na ochranu verejného poriadku na miestach, kde na to policajné zložky nestačia. V kontexte návrhu na zníženie počtu poslancov a stranického kvóra pre vstup do parlamentu argumentoval, že v počte poslancov sa dajú ušetriť peniaze a (pretože SLS žiada zavedenie priamej demokracie) nie je dôležité či o záležitosti v NR SR bude rozhodovať 5 % stranických poslancov, alebo 1 % (Tamtiež).

2.3 Mobilizačná stratégia, činnosť a prejavy SP–NS

Z predošlých podkapitol o programových postojoch a vývoji SP–NS jasne vyplýva, že hlavným zámerom pôsobenia pospolitosti ako politickej strany je predovšetkým hájiť záujmy slovenského národa a štátu. Vzhľadom na to patrí medzi ústredné mobilizačné stratégie SP–NS národný princíp. V duchu myšlienky hrdinského slovenského národa si členovia SP–NS pripomínali výročia narodení a úmrtí slovenských národovcov⁴⁰ počas celého svojho pôsobenia. Ako sme už uviedli v podkapitole 2.2.1, model zvrchovanosti slovenského národa slúžil ako mobilizačná taktika strany aj v súvislosti s odvolávaním sa na existenciu Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945. K tomu by sme v rámci analýzy straníckej činnosti mohli dodať, že lídri SP–NS dokonca požadovali, aby sa podľa nich „*najpamätnejší deň Slovákov*“, deň vzniku vojnovkej republiky – 14. marec stal oficiálnym štátnym sviatkom. Práve v spojení s tým odmietli uznanie SNP a poukazovali na jeho druhú, odvrátenú tvár⁴¹ (HNS 2005a: 3). Vodca M. Kotleba sa k tomu v októbrovom čísle HNS vyjadril: „*SNP nebolo ničím iným, len v zahraničí zosnovaným pučom proti slovenskej štátnosti. To sa vidí naozaj zriedkakedy, aby príslušníci národa bojovali za zničenie vlastného štátu. Celé SNP sa tak nedá nazvať ničím iným, len vlastizradou.*“ (M. Kotleba citovaný in HNS 2005f: 5) Spolu s myšlienkou obnovenia historického významu Slovenského štátu sa SP–NS snaží aj o rehabilitáciu slovenského prezidenta dr. Jozefa Tisa. Tiso bol pre pospolitosť martýrom kresťanstva a Vodcom národa, ktorý mal neodmysliteľnú zásluhu na vyhlásení prvej nezávislej SR. Poukazovaním na J. Tisa strana často vyzdvihovala kresťanské hodnoty a vieru. Tiso ako katolícky kňaz s heslom: „*Za Boha, za život, za národ, a za slobodu*“ stelesňoval jeden z ďalších spôsobov⁴², s pomocou ktorých strana mobilizovala svojich voličov a sympatizantov.

⁴⁰ 24. apríla 2005 si napríklad pripomenuli výstup Štúrovcov na Devín; v auguste v sprievode SLS zorganizovali pietny akt pri príležitosti 67. výročia úmrtia A. Hlinku v Ružomberku a v Černovej; októbri si zase prišli uctiť Štúrovu pamiatku, ku dňu jeho 190. narodenín, do Modry.

⁴¹ Podľa ktorej bolo partizánmi a povstalcami vyvráždované, znásilňované obyvateľstvo a komunistami vypálené dediny.

⁴² 14. marca 2005 pri príležitosti osláv 66. výročia vzniku Slovenského štátu napríklad v Dome únie žien, požehnal pospolitosti arcibiskup Mons. Ján Sokol.

Protimaďarská rétorika bola ďalším nástrojom získavania straníckych sympatizantov. Predstavitelia pospolitosti upozorňovali na hrozbu maďarskej iredenty v súvislosti s politikou SMK a s podporou maďarskej vlády. Obávali sa maďarských snáh o obnovenie Uhorska, a preto chceli znovu zriadiť slovenskú armádu a dopomôcť vojsku domobranou. „*Pretože len presvedčený vlastenec môže byť skutočným strážcom našich hraníc*“ (HNS 2005a: 9). V HNS pravidelne publikovali rubriku Maďarských sebaklamov, kde vysvetľovali historické pôsobenie Maďarov v kontexte násilnej maďarizácie a v komplexe menejcennosti (HNS 2005c: 6). Ďalej si straníci často pripomínali podpísanie Trianonskej zmluvy a objasňovali jej význam. Pri jednej zo spomienkových akcií v Rožňave⁴³ sa líder sympatizantov M. Kotleba pozastavil pri soche Lajoša Košúta a sľúbil, že sa postará „*o odstránenie sochy, ktorá svojou prítomnosťou uráža Slovákov*“ (HNS 2005d: 4). Príslušníci SP–NS boli presvedčení, že národnostné menšiny na Slovensku využívajú nadštandardné práva, že Maďari disponujú kultúrnou autonómiou (HNS 2005c: 7). Rovnako tomu bolo aj v prípade rómskej menšiny. Aj keď anticiganizmus ešte v tomto období nevyužívali ako politický nástroj volebnej podpory, v rámci straníckych novín a prejavov Vodcu M. Kotlebu veľa ráz upozorňovali na sociálne zvýhodňovanie Rómov. Spočiatku na nich poukazovali len v súvislosti s kriminalitou na východnom Slovensku a s pridelením detských prídavkov. Neskôr ich však začali označovať za nedotknuteľných a varovali pred populačnou hrozbou veľkého počtu rómskych detí. (HNS 2005a: 16). Riešenie, ktoré navrhoval Vodca M. Kotleba bolo jednoduché – dať im prácu, ktorú by zvládli : „*Cigáni budú využití pri stavbe diaľnic, železníc, pri rekonštrukcii pamiatok... taktiež môžu pracovať na poliach a pri zbere úrody. Samozrejme, pod prísny dohľadom Národnej stráže*“ (M. Kotleba citovaný in HNS 2005a: 9).

Predstavitelia pospolitosti začali vládu a politické strany intenzívne kritizovať po policajných zásahoch na uvádzaných spomienkových akciách⁴⁴ a po spustení intenzívnych snáh o rozpustenie strany. Spomínané zákroky polície napríklad prirovnávali členovia strany ku skúsenostiam z totalitného komunistického režimu. „*Pretože zakazovať, kriminalizovať ľudí za vyslovené názory, zatýkaním im brániť vo výkone ich občianskych práv, to bola prax komunistických papalášov*“ (HNS 2005h: 5). Išlo podľa nich o porušenie zhromažďovacieho práva, aj keď ako sme uviedli v zvučnej fáze vývoja (2.1.1), išlo o manifestácie, na ktorých členovia pospolitosti väčšinou nerešpektovali zákon. Všetko to podľa nich súviselo so

⁴³ Spomienková akcia pri príležitosti 85. výročia Trianonskej zmluvy v júni v roku 2005, v Rožňave (HNS 2005d: 4).

⁴⁴ V Hlohovci, Modre, Černovej a Prešove (2.1.1).

sionistickou mediálnou propagandou, ktorej cieľom bolo prostredníctvom dezinformačných útokov minimalizovať podporu SP–NS (Tamtiež: 20).

Protižidovská rétorika je ďalšou z mobilizačných tém pospolitosti. V prejavoch a v činnosti strana skôr odkazuje na sionistov, ktorých dokonca lídri SP–NS od Židov odlišujú a antisemitizmus chápu ako vymyslenú zbraň Zionist Occupation Government (Z.O.G.). V programe (2.2.1) sme krátko naznačili, že SP–NS sa prezentovala množstvom teórií o židovskom, sionistickom spriahnutí sa proti slovenskému národu. K nim patrí práve úvaha o sprisahaní Z.O.G. podľa, ktorej sa židovské zoskupenie s pomocou slobodomurárskych lóží snažilo o rozloženie kresťanstva a ovládnutie sveta. Sionistov vo svojich vyhláseniach napríklad členovia SP spájali s rozpustením SP–NS, v ktorých tvrdili, že proti nim rozpútali nenávistnú kampaň prostredníctvom médií (Prúty 2006a:6).

Okrem národného, kresťanského, protivládneho a protimenšinového princípu bola jednou z ústredných mobilizačných taktík pospolitosti v praxi protizápadná rétorika. Rovnako ako v programe, tak aj v prejavoch členovia SP–NS odmietli projekt európskej integrácie ako tzv. odnárodňovací proces. Práve s kritikou EÚ prvý raz upozornili na nebezpečenstvo prisťahovalectva⁴⁵, ktoré so sebou môže únia priniesť. „*My chceme Európu bez neeurópskych, ázijských, alebo afrických vplyvov*“ (HNS 2005d: 9). Vzhľadom na to v decembrovom vydaní HNS v roku 2005 upriamili pozornosť čitateľov na vlnu islamského terorizmu⁴⁶ a neschopnosť prisťahovalcov asimilovať sa a prijať hodnoty európskej civilizácie (HNS 2005h: 18). Počas existencie politickej strany zamerali lídri pospolitosti svoju euroskeptickú taktiku najmä proti prijatiu európskej ústavy. V májovom vydaní HNS zverejnili desať argumentov českého prezidenta Václava Klauza⁴⁷ o tom, čo môže ústava členským štátom EÚ priniesť (HSNS 2005c: 9). Strana vo svojich protiústavných argumentoch kritizovala najmä nadnárodný model európskej integrácie a uprednostňovala medzivládny typ spolupráce, ktorý by tvorilo spoločenstvo kresťanských, európskych a svojprávnych štátov vyznávajúcich národný princíp. K tomu sa M. Kotleba, už ako zástupca SĽS, vyjadril v spomínanom rozhovore pre Slovenský rozhlas, že strana podporuje Európu suverénnych národných štátov, kde by národy pôsobili samostatne a navonok nezávisle, len s tým rozdielom, že by sledovali spoločný európsky cieľ. „*Prijatím slávnej Európskej Ústavy by sa z Európskej Únie stal superštát, kde by štáty prišli o niektoré svoje práva*“ (M. Kotleba citovaný Kotleba 2006).

⁴⁵ Pozn. autorky: Súviselo to aj s tým, že EÚ mala v októbri v roku 2005 zahájiť prístupové jednania s Tureckom.

⁴⁶ V májových Prútoch v roku 2006 argumentovali listom, v ktorom riaditeľka berlínskej školy opisovala útoky arabských a tureckých žiakov na svojich nemeckých spolužiakov (Prúty 2006b: 7).

⁴⁷ Pozn. autorky: V. Klaus je vnímaný ako oponent a kritik európskej integrácie (Marek, Baun 2011: 67).

Ďalej sa priaznivci pospolitosti prezentovali na verejnosti predovšetkým skeptickými postojmi voči Severoatlantickej aliancii. NATO, ako sme už uviedli v podkapitole týkajúcej sa zahranično-politických postojov (2.2.4), považovali členovia SP–NS za zločineckú organizáciu, s pomocou ktorej chcú Spojené štáty získať vojenskú kontrolu nad Európou. Vo svojich prejavoch kritizovali v prvom rade zásahy vojsk USA a NATO v Juhoslávii, Iraku, Kórei, Vietname, Palestíne a v Afganistane⁴⁸. Ďalej Spojeným štátom vyčítali, že ako symbol demokracie nepôsobia demokraticky. V marcovom vydaní HNS písali o tzv. pseudodemokracii, v ktorej je vláda ľudu rozdelená medzi dve pravicové strany, starajúce sa o záujmy kapitálu, nie prostých ľudí (HNS 2005a: 25–26).

3. Historická a programová analýza Ľudovej strany Naše Slovensko

Ľudová strana Naše Slovensko je politickým subjektom, mnohými odborníkmi považovaným za nositeľa pravicového extrémizmu a radikálneho nacionalizmu (Klukkanová 2012: 2; Klinčáková 2015: 391; Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 19; Mikuš et al. 2016: 55). Strana oficiálne vznikla v roku 2010, o šesť rokov neskôr dosiahla najväčší úspech v histórii krajnej pravice so ziskom 8,04 % skončila vo voľbách piata v poradí. Jej volebný triumf rozpútal vlnu politických, mediálnych a spoločenských debát týkajúcich sa pravicového extrémizmu. V tretej časti práce sa venujeme analýze vývoja ĽSNS od jej vzniku v roku 2010, až po krajské voľby 2017. V podkapitolách sa ďalej zaoberáme jej programovou a ideovou štruktúrou.

3.1 Vznik a vývoj ĽSNS do krajských volieb 2017

Založenie ĽSNS iniciovala časť bývalého vedenia SP na čele s Mariánom Kotlebom po sérii verejných podujatí pravicových extrémistov proti Rómom v roku 2009. Vtedy sa predpokladalo, že nová strana poniesie názov *Naše Slovensko*. To sa ale nepodarilo zaregistrovať, pretože názov strany bol už použitý. Napokon sa pripravovaná strana stala súčasťou už registrovanej *Strany priateľov vína* Milana Fogaša⁴⁹. V rokoch 2009–2010 to bola *Strana sociálnej solidarity*, medzi 2010 a 2016 *Ľudová strana Naše Slovensko* (ĽSNS) a v parlamentných voľbách 2016 sa prvýkrát predstavila ako *Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko*.

Prepojenie strany na SP (SP–NS) sa prejavilo prevzatím špecifických programových bodov ako zmena existujúceho systému (Program NS 2009), zavedenie domobrany (Program

⁴⁸ Deň útoku v Juhoslávii označili napríklad za „čierny deň srbského národa, slovanského sveta a celej Európy.“, kedy sionistami vedené vojská USA a NATO úmyselne zaútočili na srbských krajanov (HNS 2005b: 10–12).

⁴⁹ Tým sa vyhli zhromažďovaniu potrebného počtu podpisov a potencionálnym problémom súvisiacim s registráciou na MV SR, vyplývajúcim zo zrušenia SP–NS (Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 19).

NS 2009: 4; ĽSNS 2010a: 5, 2012: 4, 2016: 8), budovanie národných, kresťanských a sociálnych princípov (ĽSNS 2012: 6, 2016: 3,7), odmietanie NATO, Európskej únie a ostatných medzinárodných organizácií (všetky programy) a zreteľne prítomný anticiganizmus (ĽSNS 2010a: 1, 2012: 2, 2016: 2). Ďalej samotnou spoluprácou s pospolitosťou, ktorej vrcholom bolo umiestnenie jej členov⁵⁰ na kandidátskej listine ĽSNS vo voľbách 2010 (ĽSNS 2010b). Postupne sa však dostali členovia oboch subjektov do vzájomných konfliktov⁵¹ a v januári 2016 vydal snem SP oficiálne vyhlásenie s jasne profilujúcim sa názvom *My nie sme Kotlebovci!* Vo vyhlásení jej príslušníci proklamovali, že SP už nemá nič spoločné s novou ĽSNS, ktorú sa snaží M. Kotleba ovládnuť vo svoj prospech. Na základe jednohlasného rozhodnutia Snemu mu preto odobrali členstvo a vylúčili ho z organizácie pre „závažné porušenie disciplíny a stanov SP“ (Slovenská pospolitosť 2016).

3.1.1 Prvá fáza vývoja: Pôsobenie členov ĽSNS po rozpustení

Obdobie aktuálneho pôsobenia ĽSNS sme rozdelili v našom výskume do troch historických fáz. V prvej sa iniciátori novej strany prejavovali stále značne radikálne, najmä v súvislosti s organizovaním demonštrácií prívržencov SP proti tzv. „cigánskemu extrémizmu“. Bola to séria akcií reagujúcich na nepokoje, ktoré pretrvávali medzi majoritou a príslušníkmi rómskeho etnika na východe Slovenska. Najznámejšie protesty sa konali v Šarišských Michaľanoch, Krompachoch, Turzovke a v Prešove. Dôležité je upriamiť pozornosť práve na Michaľany⁵², kde proti demonštrantom ostro zakročili policajné kordóny a vodné delá. Obyvatelia obce práve tento zákrok vnímali ako zásah vlády proti vlastným občanom a pridali sa na stranu demonštrantov (Jesenský, Korda 2009). Predstaviteľom novovznikajúcej strany ĽSNS sa tak potvrdili presvedčenia, že vláda nechráni ľudí pred rómskou kriminalitou a z toho dôvodu táto téma predstavuje vhodný nástroj v boji o voľičov. Ďalšie protesty sa potom niesli v zmysle „národnej mobilizácie“ proti „cigánskej kriminalite“ a „sociálnej nespravodlivosti“. Úspechy straníckych manifestácií sa prvý raz odrazili, keď M. Kotleba uspel ako vtedy ešte nezávislý kandidát na predsedu Banskobystrického kraja (ďalej BBSK) v roku 2009. Získal 10,03 % a umiestnil sa na štvrtom mieste v poradí.

⁵⁰ Boli to napríklad vodca SP Ivan Sýkora, jeho pobočník Michal Laššák, Karol Robert Thoma, Vladimír Pavlík, Marián Mišún a bývalý Kotlebov pobočník Ján Kopúnek (ĽSNS 2010b).

⁵¹ Predovšetkým sa to týkalo vedenia ĽSNS, ktoré sa snažilo prostredníctvom svojich členov riadiť SP. Druhým dôvodom bolo, že SP stratila vplyv na činnosť ĽSNS (Slovenská pospolitosť 2016).

⁵² Akciou členovia ĽSNS bezprostredne reagovali na útok dvoch mladistvých Rómov proti miestnemu správcovi futbalového štadióna. Policajti proti demonštrantom násilne zasiahli pre organizovanie neohláseného, nezákonného protestu (Jesenský, Korda 2009).

3.1.2 Druhá fáza vývoja: Pôsobenie ĽSNS do roku 2016

Druhá fáza je súhrnom najdôležitejšieho obdobia činnosti strany pre náš výskum. Predstavuje účasť ĽSNS v parlamentných voľbách 2010, až po jej doposiaľ najväčší volebný úspech vo voľbách 2016. V roku 2010 vstupovali do volieb lídri subjektu prvý raz samostatne a ako sme už zmienili v predchádzajúcej podkapitole (3.1) na jej kandidátke sa objavilo viacero osôb zo Slovenskej pospolitosti. Aj keď parlamentné voľby 2010 neboli pre stranu úspešné⁵³, témy, ktoré ĽSNS v tom období prezentovala (kritika Rómov a establišmentu) zvýšili jej popularitu na verejnosti a v médiách. Väčšina akcií, ktoré jej príslušníci organizovali, sa niesli pod heslom „proti cigánskemu teroru“. Z tých najznámejších môžeme uviesť protesty v Kameňanoch, Malackách a Maduniciach. Dôležité udalosti pre vývoj straníckych aktivít ĽSNS, ktoré sa odohrali v tom čase, boli predčasné voľby 2012 a vyhorenie hradu v Krásnej Hôrke. V spomínaných voľbách strana nejako výrazne neuspela (získala len 1,58 %), ale podstatné pre jej pôsobenie bolo, že ju opustili viacerí dôležití členovia⁵⁴. V Krásnohorskom Podhradí sa zase v septembri 2012 v reakcii na spomínaný požiar, ktorý pripísali dvom malým rómskym chlapcom, uskutočnila jedna z najväčších akcií ĽSNS. V zmysle „veľkého upratovania“ členovia ĽSNS v sprievode miestnych obyvateľov chceli odstrániť nepovolené rómske stavby z katastrálnych pozemkov⁵⁵. Policajní ťažkoodenci síce zabránili davu vstúpiť do osady, no k stretu medzi demonštrantami a políciou nedošlo. Lídri ĽSNS na podujatí upozorňovali, že nemôže dôjsť k žiadnym výtržnostiam, pretože ľudia musia vidieť, že ĽSNS zákony neporušuje (Jesenský 2012; YouTube 2012). Túto udalosť⁵⁶ však strana úspešne dokázala demonštrovať v nasledujúcich župných voľbách – pri zvolení M. Kotlebu do postu predsedu BBSK v novembri 2013.⁵⁷

Ďalej sa strana výrazne aktivizovala najmä vďaka už spomínanému postu predsedu BBSK. Prostredníctvom neho sa ĽSNS dostala k výkonnej funkcii na úrovni samosprávy, čo jej umožnilo prezentovať sa v zmysle aplikácie určitých politických riešení. Tie sa väčšinou spájali práve s kontroverznými rozhodnutiami predsedu BBSK, pretože ĽSNS žiadnym iným priamym zástupcom v zastupiteľstve nedisponovala. Vhodný príklad sme mohli vidieť hneď po prevzatí správy kraja, kedy došlo k nahradeniu niektorých pracovníkov župnej správy

⁵³ ĽSNS vo voľbách 2010 získala 1,33 %.

⁵⁴ Boli to napríklad Vladimír Pavlík (Pavlík 2012), František Bednár, Marián Mišún, Michal Buchta a Jakub Škrabák (Slovenská pospolitosť 2016).

⁵⁵ Pozn. autorky: Spolumajiteľom pozemkov bol vtedy aj M. Kotleba.

⁵⁶ ĽSNS potom organizovala do spomínanej osady viacero ďalších pochodov, tak M. Kotleba postupne získaval mediálnu pozornosť širokej verejnosti. Svoje konania argumentoval tým, že straníckym upratovaním je potrebné „zabezpečiť ochranu slušných ľudí, pred agresívnou asociálnou menšinou“ (NS 2014a:2).

⁵⁷ M. Kotleba porazil v druhom kole kandidáta SMERU – sociálnej demokracie Vladimíra Maňku (44,5 %) so ziskom 55,5 % hlasov.

straníckymi členmi a sympatizantami⁵⁸. Ďalej výrazným odmietaním európskych dotácií na sociálne a vzdelávacie projekty zo strany nového župana a zamietnutím štátnych financií na kultúrne podujatia⁵⁹. V máji 2014 sa konali voľby do Európskeho parlamentu (ďalej EP) a ĽSNS predstavila na posty europoslancov desiatich kandidátov. Celá stranícka kandidatúra sa niesla v zmysle „za reformu Európskej únie!“ a jej cieľom bolo predovšetkým „oslobodenie Slovenska spod bruselského diktátu a obnovenie nezávislosti a samostatnosti Slovenska“ (NS 2014c: 1). Ďalšie aktivity strany dôležité pre náš výskum sa niesli v príprave na parlamentné voľby 2016. V súvislosti s tým mala enormný dopad na činnosť a aktivizáciu strany prebiehajúca ekonomická a utečenecká kríza. V boji proti dopadom hospodárskej krízy strana predstavila vo februári číslu Naše Slovensko (ďalej NS) tzv. antikorupčný program. V ktorom sa lídri ĽSNS vyhradzovali proti všetkým „štandardným politikom“ a poukazyvali na to, ako v rámci straníckeho pôsobenia v kraji rekordne znížili dlh o 12,5 milióna eur, obnovili 53 kilometrov ciest, s programom „Lopaty a krompáče“⁶⁰ zamestnali 90 dlhodobo nezamestnaných atď.; to všetko bez použitia dotácií z eurofondov.

Protimigračným postojom sa venovala ĽSNS hlavne vo volebnom programe 2016 –10 bodov za Naše Slovensko bod štvrtý s nadpisom „Nedovolíme imigrantom obsadiť Slovensko“ (ĽSNS 2016: 4) V nadväznosti na migračnú krízu ďalej spustila strana *Petíciu proti príchodu imigrantov na Slovensko*⁶¹, ktorú do marca 2016 podpísalo viac ako 50 tisíc ľudí (Našeslovensko.net 2016a). V predvolebnom pôsobení 2015–2016 ĽSNS ostro vystupovala proti všetkým etablovaným politickým stranám a označovala sa za jedinú skutočnú opozíciu. V kontraste s tým Žúborová, Borarosová (2017: 36) poukazujú na fakt, že ĽSNS bola dva týždne pred voľbami oproti iným stranám mediálne takmer neviditeľná. Médiá jej predpokladali zisk len 1,3 %⁶². Vo voľbách 2016 výsledok ĽSNS tak značne širokú verejnosť prekvapil. Keď strana zaznamenala doposiaľ najväčší úspech v histórii slovenskej krajnej pravice, získala 8,04 % hlasov a obsadila tak konečné piate miesto v poradí. V NR SR tak za ňu aktuálne pôsobí 14 poslancov.

⁵⁸ Novými členmi vedenia župy sa stali napríklad straníci Martin Beluský (predseda ĽSNS), Rastislav Šchlosár, Miroslav Belička Ján Kecskés., Frederika Kotlebová, alebo Martin a Marek Kotleba.

⁵⁹ M. Kotleba odmietol schváliť eurofondy projektu Moderná škola, Domovu sociálnych služieb Slatinka a Ladomerská Vieska; štátne financie Bábkovému divadlu na Rázcestí a Divadlu Štúdio tanca.

⁶⁰ Projekt „Lopaty a krompáče“ ĽSNS predstavila pred krajskými voľbami v roku 2013. Jeho cieľom bolo v krátkom čase zamestnať viac ako päť tisíc dlhodobo nezamestnaných, v rámci novo založených neziskových organizáciách a sociálnych podnikov (Bystricoviny 2014).

⁶¹ V petícii ĽSNS vyzvala vládu, aby vykonala všetky potrebné opatrenia na zabránenie príchodu imigrantov na územie SR (Našeslovensko.net 2016a).

⁶² Pozn. autorky: Dokonca menší ako vo voľbách v roku 2012.

3.1.3 Tretia fáza vývoja: Povolebné aktivity ĽSNS a krajské voľby 2017

Historické vývojové medzníky ĽSNS, dôležité pre náš výskum, uzatvárajú jej povolebné aktivity v NR SR a účasť v župných voľbách 2017. Grigorij Mesežnikov (Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 28) uvádza, že strana po vstupe do parlamentu bola spočiatku veľmi pasívna. Predložila len pár parlamentných návrhov⁶³ a jej stranícka činnosť spočívala predovšetkým v mimoparlamentných aktivitách. Na začiatku júla 2016 vypísala petíciu o vystúpení Slovenska z EÚ a NATO (NS 2016b: 4,6) a na konci zorganizovala nepovolenú manifestáciu proti Dúhovému pochodu PRIDE v Bratislave pod názvom „*Protest proti pochodu úchylákov v Bratislave*“ (NS 2016b: 7). V apríli toho istého roku sa v boji proti kriminalite rozhodla ĽSNS nasadiť tzv. vlakové hliadky na rizikových železničných spojoch, ktoré mali „*dohliadať na bezpečnosť cestujúcich ohrozených rôznymi neprispôsobivými asociálmi*“ (Našeslovensko.net 2016b). Vláda však túto činnosť označila za protizákonnú a v októbri 2016 schválila novelu Zákona o dráhach 316/2016 Z.z.⁶⁴, ktorá určila za dohľadný orgán v železniciach policajné zložky SR (§567m, čl.V:§7.) Neúspešné zavedenie vlakových hliadok potom, v októbri 2017, strana demonštrovala v parlamente návrhom zákona o domobrane (Návrh č.717), ktorý bol tiež neúspešný.

Dôležité pre túto prácu je spomenúť, že po volebnom úspechu ĽSNS 2016 sa prudko rozšírili debaty o pravicovom extrémizme. Médiá začali pristupovať k informovaniu o ĽSNS a jej profile, aktivitách oveľa kritickejšie, adresnejšie, otvorenejšie. Vznikali protixtrémistické občianske iniciatívy⁶⁵, ktoré organizovali rôzne kultúrno-spoločenské aktivity s cieľom informovania verejnosti. Významne zapôsobila aj výzva prezidenta Andreja Kisku proti extrémizmu⁶⁶. Generálna prokuratúra prijala desiatky podnetov na rozpustenie ĽSNS. Generálny prokurátor Jaromír Čižnár v máji 2017 podal návrh na rozpustenie ĽSNS s odôvodnením, že jej cieľom je „*odstránenie súčasného demokratického systému v Slovenskej republike*“ (J.Čižnár citovaný in Kováč 2017). Na konci roku, predseda ĽSNS M. Kotleba a jej členovia, opäť kandidovali v krajských voľbách. Svoju volebnú úspešnosť garantovali skúsenosťami z NR SR a s hospodárením v BBSK⁶⁷ (NS 2017b). Župné voľby 2017 sa ale pre

⁶³ Boli to napríklad zrušenie príspevku pre politické strany, zníženie počtu poslancov zo 150 na 100 a návrh novely zákona o neziskových organizáciách.

⁶⁴ Novela je platná od 1.1.2017. Jej súčasťou je napríklad aj povinnosť vlakvedúceho nahlásiť polícií akýkoľvek náznak politickej aktivity, alebo reklamy (Zákon 316/2016 Z.z.).

⁶⁵ Boli to napríklad Zabudnuté Slovensko, Mladí proti extrémizmu a radikalizmu, projekt WatchBBSK, skupina Extrémizmus na Slovensku nechceme a iniciatíva Nie extrémizmu v Banskej Bystrici.

⁶⁶ Jej cieľom bolo vytvoriť projekt, ktorý by svojou myšlienkou predstavoval vhodný nástroj v boji proti nenávisti, rasizmu a xenofóbií. Mohla to byť aplikácia, hra, webstránka atď (Kiska 2016).

⁶⁷ Znížením dlhu BBSK o 12,5 miliónov, zvýšením zisku v regionálnej správe ciest a investovaním do rekonštrukcií a zlepšenia kvality domovov sociálnych služieb (NS 2016a).

stranu ukázali ako obrovské politické zlyhanie. M. Kotlebu vo funkcii predsedu BBSK, nahradil s náskokom takmer o 50 tisíc hlasov Ján Lunter⁶⁸. Z ostatných kandidátov na predsedov krajov nebol zvolený ani jeden príslušník ĽSNS. V krajských zastupiteľstvách získala strana len dvoch zástupcov, M. Kotlebu (BBSK) a Milana Uhríka (Nitriansky kraj).

3.2 Profil ĽSNS: programy, témy a ideologická štruktúra

Po skúsenostiach lídrov a členov ĽSNS s rozpustením SP–NS a s pokusom MV SR zrušiť pôsobenie občianskeho združenia SP, došlo k výraznému preštylizovaniu nových straníckych programov a politických dokumentov. Autori textov, s viditeľnou obozretnosťou, pri zostavovaní oficiálnych postojov ĽSNS, prihliadali na to, aby sa nejednalo o príliš radikálne formulácie, ktoré by mohli predstavovať zámienku pre štátne orgány na iniciovanie prípadného procesu ukončenia činnosti strany. V tejto podkapitole pristupujeme k ideovému profilu ĽSNS, rovnako ako pri SP–NS, na základe štyroch skúmaných dimenzií s prihliadnutím na oficiálne programové dokumenty: Volebný program ĽSNS 2009 (Program NS 2009); 2010 (ĽSNS 2010a); 2012 (ĽSNS 2012); 2014 (ĽSNS 2014); 2016 (ĽSNS 2016).

3.2.1 Ideologické piliere: Nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp

Otázka obrany slovenského národa a štátnosti v programových bodoch ĽSNS nezohrávala takú dôležitú úlohu ako v Ľudovom programe SP–NS. Tradičné národné a kresťanské hodnoty chceli predstavitelia ĽSNS presadiť v textoch, najmä vzdelávaním a výchovou mládeže (ĽSNS 2012: 2; ĽSNS 2016:7). V súvislosti s tým odmietali registrované partnerstvá, adopciu detí homosexuálmi a propagáciu sexuálnych úchyliiek (ĽSNS 2012: 10; ĽSNS 2016:7). V rámci výchovnovzdelávacej činnosti slovenského národa navrhovali napríklad kontrolu obsahu súkromných médií a finančne, legislatívne podporiť slovenskú filmovú a literárnu tvorbu atď. (ĽSNS 2016:7). Apel na národné cítenie začali lídri ĽSNS vnímať ako záchranu vlastných ľudí v zmysle boja proti tým, ktorí spoločnosti škodia najviac, a to Rómovia, EÚ a imigranti. Vystúpením Slovenska z EÚ chceli napríklad prinavrátiť Slovákom hrdosť, samostatnosť a suverenitu a podporiť fungovanie slovenských firiem (Tamtiež:9). Kandidáti ĽSNS ďalej v rámci volebných bodov požadovali zachovanie kresťanskej Európy a otvorene vystupovali proti rozširovaniu EÚ o neurópske a nekresťanské štáty, ako sú Turecko a Izrael (ĽSNS 2014:5).

⁶⁸ Ján Lunter získal 48,53 % (99 169) hlasov a Marián Kotleba 23,24 % (47 502) hlasov.

3.2.2 Vymedzovanie sa voči cudzincom

Spočiatku sa ĽSNS k problematike cudzincov vyjadruje, len krátko v súvislosti zmenou hraníc, o ktorú sa snažili protislovenskí šovinisti (ĽSNS 2010a:14). Pred voľbami 2012 sa začala jej proticudzinecká politika stupňovať – „zabráňime cudzincom skupovať slovenskú pôdu“ (ĽSNS 2012:7), predovšetkým v závislosti na politike EÚ chce ĽSNS sprísniť imigračnú a vízovú politiku a kontrolu nelegálneho zamestnávania cudzincov (ĽSNS 2014:1). Tak, aby „imigranti, ktorí sa nechcú prispôbiť našim hodnotám, nevytláčali Slovákov z práce, podnikania či škôl“ (Tamtiež). Zásadná zmena nastáva v korelácií s utečeneckou krízou 2015–2016, ktorej hrozby stranici demonštrujú, ako sme už uviedli (3.1.2) v programe 2016 v bode č. 4. Autori textu vyhlasujú, že odmietajú prijať imigrantov a všetkých nachádzajúcich sa na slovenskom území, ktorých prišli s povolením plánujú vyhostiť. Prezentované argumentácie predstavujú určité prejavy xenofóbie – „Slovensko nie je Afrika! Nikdy sa nepodriadime cudzincom“ (ĽSNS 2016:4) a islamofóbie, ktoré stranícki členovia zintenzívňujú veľkým množstvom neprispôsobivých moslimských imigrantov, ktorí sa valia na Slovensko. Tvrdia, že takí vytláčajú kresťanstvo a európsku kultúru a chcú spoločnosť pretvoriť podľa seba. Ďalej kritizujú výhody, ktoré im štát, oproti vlastným občanom poskytuje (Tamtiež).

Vo vzťahu k cudzincom príslušníci ĽSNS poukazujú aj na tzv. rómsky problém, ktorý pre nich predstavuje určitú vnútornú hrozbu pre štát. Anticiganizmus sa vyskytuje vo všetkých programových dokumentoch a z ich obsahovej analýzy môžeme konštatovať, že ide o jeden z hlavných programových bodov⁶⁹. Pre Rómov predstavitel' ĽSNS navrhujú napríklad ohraničenie sociálnej politiky na princípe zásluhovosti, k tomu zrušenie štátnych sociálnych dávok; už od roku 2010 chcú zaviesť domobranu⁷⁰ (ĽSNS 2010a:5). V spojení s účinnou ochrannou proti rómskym asociálom ďalej strana plánovala sprísniť tresty a väzenie, rozšíriť právo použiť zbraň, zaviesť policajné cvičenia v čiernych osadách a zničiť všetky nelegálne stavby (ĽSNS 2016:2). V súvislosti s proticudzineckou politikou v závislosti na EÚ a so sociálnou politikou na princípe zásluhovosti môžeme pozorovať v programatike ĽSNS určité náznaky sociálneho šovinizmu. Pretože model zásluhovosti mal predovšetkým sledovať záujmy slušných pracovitých ľudí, ktorým chcela ĽSNS poskytnúť získavanie nájomných bytov a bezúrokových mladomanželských pôžičiek. Okrem toho vo vzťahu k politike únie plánovali

⁶⁹ Zmienky o Rómoch vo forme negatívnych konotácií a narážok na „cigánskych príživníkov“, „parazitov“, „extrémistov“ a „asociálov“, „zlodejov“ a „cigánsky teror“ v programoch 2010a, 2012, 2014 a 2016 objavujú celkom 26 krát, z toho 15 krát v stanovách z roku 2016.

⁷⁰ M. Kotleba na stretnutí jej predstaviteľov v Považskej Bystrici, v máji 2010 objasňoval, že pôjde o možnosť pre ľudí „aby sa mohli účinne brániť proti útokom parazitov, aby sa nemuseli báť, že keď si budú brániť svoj vlastný majetok, alebo svoju ženu či dieťa, tak pôjdu za to sedieť“ (Kotleba in YouTube 2010a).

straníckí lídri, napríklad uprednostňovať slovenských podnikateľov pred zahraničnými (ĽSNS 2016:3, 6).

3.2.3 Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu usporiadaniu

Pôvodne strana chcela nahradiť aktuálne parlamentné zriadenie systémom priamej demokracie v spojení s imperatívnym mandátom⁷¹ (Program NS 2009:1). V programe 2010 sa zase prezentovala požiadavkami na zníženie počtu poslancov, obmedzením imunity na poslaneckú činnosť a zrušením štátnych príspevkov na financovanie politických strán (ĽSNS 2010a: 8–9). Pred voľbami 2012 sa strana rozhodla definitívne odstrániť následky zločinov spáchaných politikmi po roku 1989 – privatizáciou, rozkradnutím majetku štátu, zneužitím právomocí, tak *„aby vysoká politika viac nebola najorganizovanejšou zločineckou profesiou“* (ĽSNS 2012:1), napríklad znížením plátov poslancov v závislosti od minimálnej mzdy. Kritika establišmentu zohráva dôležitú úlohu vo všetkých programových líniách ĽSNS – vo vzťahu k zvýhodňovaniu rómskeho etnika, likvidácií slovenskej samostatnosti členstvom v EÚ a k prijatiu imigrantov. V nadväznosti na imigračnú politiku EÚ v programe 2016 lídri ĽSNS obvinili slovenských europoslancov⁷², že prijatím povinných kvót na prerozdelenie imigrantov zapredali štát (ĽSNS 2016:4). Dôležité bolo v spojitosti s právnym nastavením spomenúť, že členov ĽSNS, rovnako ako SP–NS, neuspokojovala policajná a vojenská ochrana štátu. Preto požadovali obnovenie slovenskej armády, zbrojárskej výroby, vojenskej služby na princípe dobrovoľnosti a zavedenie protivzdušnej obrany (Tamtiež:8).

3.2.4 Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus

V oblasti zahraničnej politiky žiada ĽSNS podobne ako SP–NS politickú nezávislosť od nadnárodných organizácií – EÚ, NATO... Chápanie Severoatlantickej aliancie v programatike ĽSNS sa úplne zhoduje s názorom pospolitosti, teda že ide o zločineckú organizáciu vystupujúcu v prospech mocenských záujmov USA. Pre lídrov ĽSNS sú Spojené štáty americké ústredným nepriateľom, preto požadujú okamžité stiahnutie slovenských vojakov zo zahraničných misií⁷³, obnovenie slovenskej armády a zavedenie vojenskej neutrality (ĽSNS 2016:8). Vo vzťahu k EÚ program 2016 obsahuje otvorený návrh referenda o vystúpení SR z EÚ a obnovení slovenskej koruny. Nezávisle na únií chcú predstavitelia ĽSNS obnoviť

⁷¹ Pozn. autorky: Takýto poslanec by bol odvolateľný počas celého volebného obdobia.

⁷² Zo strany SMER – sociálna demokracia, SDKÚ, OĽaNO, MOST– HÍD a KDH.

⁷³ Túto požiadavku M. Kotleba argumentuje tým, že slovenská armáda je na územia vysielaná ako okupačná, proti vôli svojich občanov (YouTube 2010b).

potravinovú a energetickú sebestačnosť, odstrániť zvyhodňovanie zahraničných podnikateľov a presadiť zmenu obchodných a dotačných pravidiel v prospech slovenských výrobcov a poľnohospodárov (ĽSNS 2014:2–3; 2016:6). Prevažujúcu orientáciu Slovenska na Západ, chce ĽSNS nahradiť vyváženou spoluprácou so všetkými krajinami sveta. O aké štáty by išlo strana priamo neuvádza. Z programu 2014 (ĽSNS 2014:5), ako sme už uviedli (3.2.1), sme vydedukovali, že by išlo najmä o európske kresťanské štáty.

3.3 Mobilizačná stratégia, činnosť a prejavy ĽSNS

Keďže pri politických programoch ide väčšinou o stručné dokumenty, nedokážeme ich bez uvedenia mobilizačnej stratégie, prejavov a činnosti strany presnejšie špecifikovať. Z doterajšej analýzy pôsobenia ĽSNS v časti 3.1 jasne vyplýva, že pôjde predovšetkým o aktuálne otázky spoločenského vývoja, na ktoré bude strana pri získavaní voličov reagovať. Jednou z takýchto tém, ku ktorým sa ĽSNS často vyjadruje, je rómsky problém. Strana mobilizačnú taktiku anticiganizmu úspešne demonštruje prostredníctvom pochodov proti tzv. cigánskemu teroru, ktoré sa väčšinou uskutočňujú na miestach, kde sú vzťahy majoritného obyvateľstva a rómskej menšiny vnímané ako problematické. ĽSNS v rámci toho najčastejšie kritizuje príslušníkov rómskej menšiny zo zneužívania výhod sociálneho systému a politikov z nečinného prizerania sa. V straníckom mesačníku *Naše Slovensko* (ďalej NS) napríklad strana systematicky informuje o dianí na východnom Slovensku v spojení s útokmi „cigánskych extrémistov“⁷⁴. A. Kluknavská ilustruje povahu volebnej rétoriky ĽSNS na príklade rozhovoru M. Kotlebu pre TV Karpaty po demonštráciách v Maduniciach v roku 2011 (Kluknavská 2013b: 141). Kotleba vtedy tvrdil, že štát nedokáže ochrániť ľudí bývajúcich v blízkosti cigánskych extrémistov a potrebuje akútnu reformu, ktorá by sa mohla prejavovať v najbližších voľbách, zasadnutím členov ĽSNS v parlamente (YouTube 2011). Práve po kampani proti cigánskym extrémistom v Maduniciach⁷⁵ vyhlásili tiež lídri ĽSNS 5. september ako „*Deň obetí proti cigánskemu teroru*“ (NS 2011b: 4). Ako vhodné riešenia strana navrhuje založenie výcvikových centier domobrany⁷⁶ na najviac postihnutých miestach (NS 2011d:1) a rozšírenie možnosti použitia zbrane pri ochrane života a majetku⁷⁷, „*aby sa báli asociáli a kriminálnici, nie slušní ľudia*“ (NS

⁷⁴ Pozri napríklad „*Spoveď otca zavraždenej dcéry*“ (NS 2014d: 2) alebo NS2011a: 3; 2013b: 2, 2013d: 4; 2014b: 1, 2014a: 2,4, atď.

⁷⁵ V Maduniciach v auguste 2011 údajne Rómovia napadli dôchodcu, ktorý následkom rozsiahlych poranení zomrel (NS 2011a: 1).

⁷⁶ K tomu sme v podkapitole povolebných aktivít 3.2.1 uviedli neúspešný návrh ĽSNS č. 717 o domobrane.

⁷⁷ V súvislosti s tým predložili poslanci ĽSNS 8.12. 2016 návrh na novelu zákona č.190/2003 Z. z o strelných zbraniach a strelive, o doplnení možnosti držby dlhých strelných zbraní (YouTube 2016b).

2017a: 6). V súvislosti s rómskou problematikou ďalej príslušníci ĽSNS tiež odmietajú tzv. antidiskriminačný zákon⁷⁸ a požadujú zrušenie Splnomocnenca vlády pre rómske komunity

Ďalším z popredných nástrojov ĽSNS v boji o získavanie voličov je kritika vládných elít. Predstavitelia ĽSNS predovšetkým odmietajú kapitalizmus, liberalizmus a privatizáciu, ktorou podľa nich „došlo k rozkradnutiu štátneho majetku“ (NS 2011c: 2). A. Kluknavská k tomu argumentuje, že vo všeobecnosti sa vo vyjadreniach strany nachádza silné a časté vyčleňovanie sa na „my a oni“ – čistý, čestný ľud verzus bezcharakterné, skorumpované elity. ĽSNS sa stavia do pozície určitého ochrancu národa, ktorý prinesie obyčajným ľuďom zmenu k lepšiemu (Kluknavská 2013a:270). V septembrovom čísle NS 2011 napríklad tvrdí, že súčasný právny poriadok vedie „k zotročovaniu obyčajných ľudí a slúži k obohacovaniu vyvolených skupín“ (NS 2011a: 3). Ďalej v súvislosti s nastavením politického systému členovia ĽSNS upozorňujú na nedostatočne fungujúci justičný⁷⁹, policajný a väzenský systém, ktorý „ohrozuje celkovú bezpečnosť slovenskej spoločnosti“ (Tamtiež). Medzi adekvátne riešenia, ktoré predstavitelia ĽSNS svojim voličom ponúkajú v boji proti skorumpovanosti vládných politikov patrí navrátenie rozkradnutého majetku do rúk štátu, odstránenie zvýhodňovania zahraničných firiem či reforma väzenského systému (NS 2012: 1). K tomu sa viaže už spomínaný antikorupčný program ĽSNS (3.1.2).

Vo všeobecnosti (ako sme už pri analýze volebných programov zistili 3.2.1) sa stranícka kritika vládných elít prejavuje vo všetkých mobilizačných líniách ĽSNS – vo vzťahu k Rómom, EÚ, imigrantom atď. V súvislosti s migráciou by sme mohli mobilizačnú stratégiu strany bližšie špecifikovať ako tzv. hrozbu multikulturalizmu, ktorá sa najprv prejavovala ako následok prijímania prisťahovalcov v rámci politiky EÚ⁸⁰ a neskôr ako antipatia voči Turecku, s ktorým únia začala prístupové jednania o členstve (NS 2011a: 3). Viacerí autori⁸¹, ale poukazujú na to, že k posilneniu antiimigračnej rétoriky v strane došlo v období vyvrcholenia utečeneckej krízy 2015–2016. G. Mesežnikov to vysvetľuje tak, že podľa členov ĽSNS vyvolala migračnú vlnu EÚ zámerne, aby zmenila jej charakter a poškodila tak malé národy v strednej Európe (Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 27). Dôležité je poznamenať, že multikulturalizmus predstavuje pre stranu určitý protipól k tradičným národným a kresťanským hodnotám, ktoré presadzuje. Členovia ĽSNS nikdy nepripustili, že by sa prisťahovalci mohli v krajine

⁷⁸ Zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou.

⁷⁹ Práve na príklade nefungujúcej nezávislosti justície členovia ĽSNS častokrát poukazujú na skorumpovanosť a prepojenie elít a súdov (NS 2017b : 3).

⁸⁰ Strana väčšinou upozorňovala na to, že cudzincov stále pribúda a slovenskí občania pôsobia ako lacná pracovná sila v zahraničí (NS 2011a: 3).

⁸¹ Žúborová, Borarosová 2017: 39; Mesežnikov, Gyárfášová 2016: 27; Klinčáková 2015: 396.

adaptovať, ale práve naopak, že „*Multikulturalizmus mení charakter celého štátu a prispôsobuje ho predstavám a záujmom cudzincov*“ (NS 2013c: 3).

Uviedli sme, že spomínaná hrozba multikulturalizmu je produktom politiky únie. Jej hodnotenie patrí tiež k významným prostriedkom, ktoré využívajú predstavitelia ĽSNS v boji o voličov. Celý projekt európskej integrácie predstavuje pre ĽSNS zničenie národnej suverenity a zvrchovanosti SR. Okrem zahraničných korporácií, cudzincov skupujúcich slovenskú pôdu a migrantov, strana upozorňuje na nebezpečenstvo vzniku tzv. superštátu⁸². Ďalej stranícki lídri odmietajú členstvo v eurozóne a požadujú obnovenie slovenskej koruny. Počas svojho stranického pôsobenia v období 2011–2012 ostro kritizovali tzv. euroval⁸³; v októbri 2011 k jeho zavedeniu zorganizovali protest na Bratislavskom hrade a jeho navýšenie v parlamente označili za „*poslaneckú vlastizradu*“ (NS 2011c:1). Proces vystúpenia Slovenska z EÚ začala ĽSNS ako jediný stranický subjekt realizovať petíciou za vyhlásenie referenda už v júli 2016, ktorú iniciovala spolu s petíciou za vystúpenie z NATO (Našeslovensko.net 2016c). Odpor proti členstvu SR v Severoatlantickej aliancii je ďalšou z mobilizačných rétorík ĽSNS. Informačnú kampaň za vystúpenie z NATO spustili jej predstavitelia už v auguste 2011 v Banskej Bystrici. Odvtedy strana systematicky informuje⁸⁴ o zásahoch NATO v Iraku, Kosove, Afganistane a Juhoslávii. Ako sme už viac ráz v práci uviedli, pre ĽSNS predstavuje NATO politický nástroj USA. Ďalej sa k nemu napríklad strana vyjadruje ako k tvorcovi potenciálneho vojenského konfliktu s Ruskom, v spojení s úmyselným prijímaním imigrantov alebo v tom zmysle, že „*byť členom NATO znamená byť spojencom vrahov!*“ (NS 2016b: 5).

Ďalej Viera Žúborová a Ingrid Borararová (2017: 40) upozorňujú, že jedným z dôležitých mobilizačných pilierov strany je aj oblasť sociálnej politiky. Podľa nich ĽSNS rovnako ako SMER – sociálna demokracia sústreďuje svoj sociálny program prevažne na voličov strednej a nižšej triedy, kde dlhodobo pozorujeme frustráciu z vládnej nečinnosti. Strana sa spočiatku takto aktivizovala najmä kritizovaním politiky únie vo vzťahu k slovenským výrobcom a poukazovaním na neriešenie rómskeho problému. Ďalej v programe 2012 (ĽSNS 2012:2) a 2016 (ĽSNS 2016:3,5) presadzovala zavedenie spravodlivého sociálneho a zdravotníckeho systému. V praxi realizuje ĽSNS tzv. program sociálnej pomoci poskytovaním priamej finančnej podpory rodinám v núdzi⁸⁵ a presadzovaním parlamentných

⁸² Ide o myšlienku federalizmu o vytvorení Spojených štátov európskych, ktoré podľa ĽSNS „*zlikvidujú našu nezávislosť a samostatnosť, ktorú sme získali v roku 1993*“ (NS 2011b 3).

⁸³ Európsky finančný stabilizačný nástroj (EFSF), ktorým mala SR v rámci zabezpečenia finančnej stability štátov eurozóny podporiť Grécko.

⁸⁴ NS 2013b: 3; 2014d: 4; 2016b: 5; 2017a: 10 atď.

⁸⁵ Články o sociálnej pomoci príslušníkov ĽSNS sú pravidelnou súčasťou oficiálneho stranického webu. Napríklad: Našeslovensko.net 2016d.

návrhov, ako sú napríklad zvýšenie štátnych nákladov na rodičovské príspevky (YouTube 2016b), výzva na zastavenie potratov⁸⁶ alebo obmedzenie prídavkov na dieťa (YouTube 2017a).

Ďalšie spôsoby, ktorými si strana získava svojich podporovateľov – národný štát, kresťanstvo a protižidovská rétorika sa v prejavoch ĽSNS nachádzajú vo forme priamych a nepriamych odkazov, najmä pre straníckych sympatizantov. Členovia ĽSNS naďalej uskutočňujú spomienkové akcie pre slovenských dejateľov a otvorene podporujú vojnový štát z rokov 1939–1945: „*súčasná Slovenská republika nie je prvou, ale už druhou republikou Slovákov v dejinách*“ (NS 2013a:2) a jej prezidenta dr. J. Tisa⁸⁷. Rovnako podporujú kresťanské tradície a zúčastňujú rôznych pútnických akcií. K tomu Daniel Vražda uvádza príklad, keď M. Kotleba seba aj stranu v júni v roku 2017 vo Vranove nad Topľou zasvätil Panne Márii (Vražda et al. 2017: 129). Spočiatku sa protižidovské referencie v rétorike ĽSNS objavujú prostredníctvom nepriamych odkazov pre straníckych podporovateľov⁸⁸ a až po voľbách 2016 sa prvky antisemitizmu v komunikácií ĽSNS s verejnosťou posilňujú. Toto tvrdenie demonštroval G. Mesežnikov na príklade útoku poslanca ĽSNS Stanislava Mizíka na prezidenta Andreja Kisku za vyznamenanie osôb židovského pôvodu⁸⁹ a odvolávaním sa M. Kotlebu na tzv. Protokoly sionistických mudrcov v internetovom rádiu Infovojna⁹⁰ (Mesežnikov, Bútorová 2017:11).

⁸⁶ Výzva na zastavenie zabíjania nenarodených detí poslankyne ĽSNS Natálie Grausovej (Našeslovensko.net 2017).

⁸⁷ M. Kotleba napríklad v apríli 2016 poslal predsedovi parlamentu Andrejovi Dankovi otvorený list so žiadosťou o minútu ticha za obeť justičných vražd a justičných omylov. Tento list sa priamo vzťahoval k 69. výročiu úmrtia dr. J. Tisa (Kotleba 2016).

⁸⁸ Napríklad, keď sa M. Kotleba prihovril Židom na straníckom pochode za národ v Bratislave v marci v roku 2010 s pozdravom: „*Naši drahí a milí židovskí spoluobčania! Na stráž!*“ (YouTube 2010a); v januárovom čísle NS 2012 označili členovia bývalú ministerku zahraničných vecí USA Madeleine Albrightovú za českú židovku a bývalého českého prezidenta Václava Havla za veľkého podporovateľa štátu Izrael (NS 2012: 2).

⁸⁹ S. Mizík v januári 2017 na FB stránke krajskej organizácie Bratislavského kraja napríklad uviedol: „*Občan Kiska, odovzdal Rad Ludovíta Štúra I. triedy Ivanovi Kamencovi, ... ktorý sám v rozhovore priznal, že je Žid*“ (Mesežnikov, Bútorová 2017:11).

⁹⁰ M. Kotleba v rozhovore v auguste 2017 odporúčal túto knihu ako návod na vysvetlenie súčasného vývoja v Európe (YouTube 2017b).

4. Programová a ideologická komparácia Slovenskej pospolitosti – národnej strany a Ľudovej strany Naše Slovensko

V predchádzajúcich častiach sme sa na základe volebných dokumentov a stránickej činnosti venovali ideologickej a personálnej analýze prepojenia strán. V poslednej kapitole sa pokúsime prostredníctvom komparácie stránickej programov v štyroch sledovaných dimenziách s prepojením mobilizačnej stratégie definovať hlavné rozdiely medzi spôsobmi, s pomocou ktorých obe strany získavajú voličov a zistiť ako sa menila programatika a mobilizačná stratégia ĽSNS v porovnaní so SP–NS.

4.1 Ideologické piliere: nacionalizmus, stavovský a kresťanský princíp

Ochrana slovenského národa patrí k hlavným ideologickým pilierom SP–NS. V porovnaní s ĽSNS, lídri pospolitosti v programe priamo prezentujú národnobuditeľské snahy prostredníctvom výrokov slovenských dejateľov – L. Štúra, S. Vajanského, A. Hlinku, politikov, filozofov a spisovateľov. Strana v dokumente priamo odmieta model občianskej spoločnosti a chce budovať štát na národnom princípe, v ktorom by bol „záujem slovenského národa a slovenského štátu najdôležitejším vždy a v každom ohľade“ (SP–NS 2005:4). Takýto štát má byť podľa nej vybudovaný na základe stavovského zriadenia, ktorého súčasťou je aj vyčlenenie stavu národnostných menšín. Ďalej sa v programe pospolitosti v rámci národného pilieru nachádza aj požiadavka na rehabilitáciu dr. J. Tisa a vyzdvihovanie Slovenského štátu ako prvej republiky – s tým vytvorenie zoznamu tzv. národných sviatkov (SP–NS 2005:13–14).

ĽSNS podobne ako SP–NS prepája väčšinu programových tém s ochranou národných záujmov Slovákov, ale skôr v zmysle ich zabezpečenia pred cudzími vplyvmi od menšín a zo zahraničia. Národné hodnoty nechce upevňovať zmenou systémového zriadenia, ale výchovnovzdelávacou činnosťou (ĽSNS 2012:6; 2016:7), napríklad podporovaním slovenskej filmovej a literárnej tvorby. Žiadne priame degradovanie menšinových skupín zo spoločnosti, stavovský princíp ani odkazy na históriu slovenského národa sa v programových dokumentoch ĽSNS nenachádzajú. Náboženské hodnoty ĽSNS v porovnaní s jej predchodkyňou, ktorá kresťanstvo chápala ako nástroj v boji proti morálnemu úpadku národa, demonštruje len v roku 2014– požadovaním zachovania kresťanskej Európy a v duchu kresťansko-výchovnovzdelávacej činnosti v programoch 2012, 2016. K zakázaniu činnosti ostatných cirkví a k úprave sviatkov sa ĽSNS v programoch nevyjadruje.

Tabuľka č. 1: Porovnanie ideologických pilierov v programoch SP–NS a ĽSNS

Ideologické piliere	SP–NS	ĽSNS
Nacionalizmus	podpora pronárodných myšlienok slovenských buditeľov, odmietanie občianskeho princípu, nadradenosť slovenského národa, odkazy na Slovenskú republiku 1939–1945, dr. J. Tisa, zoznam národných sviatkov;	výchovnovzdelávacia činnosť, kritika nepriateľov: Rómov, EÚ, imigrantov;
Stavovský štát	spoločnosť rozdelená do deviatich stavov, vyčlenenie stavu národnostných menšín;	
Kresťanstvo	výchova v duchu kresťanských hodnôt, zakázanie ostatných cirkví, úprava cirkevných sviatkov, nástroj ochrany Slovákov a spolupráce s ostatnými národmi;	Kresťansko-výchovnovzdelávacia činnosť, zachovanie kresťanskej Európy;

Zdroj: autorka.

V straníckom pôsobení SP–NS sme pozorovali pravidelnú účasť jej členov na spomienkových akciách pri príležitostiach výročí osobností slovenských dejín. Národný princíp je ústredným mobilizačným nástrojom, ktorým strana získavala podporovateľov. V podkapitole 2.3 sme uviedli, že túto taktiku pospolitosť využívala s odvolávaním sa na existenciu Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945. Okrem toho, že chcela zaviesť deň jeho vzniku za národný sviatok a odmietla uznať pamiatku SNP, v Hlase národnej stráže jej členovia pravidelne publikovali články⁹¹, ktorými objasňovali slovenské dejiny počas druhej svetovej vojny. A to najmä v súvislosti s obnovením slovenskej štátnosti v prvej republike, pôsobením a popravou dr. Jozefa Tisa. V rétorike ĽSNS sa národný pilier objavuje rovnako, ale nie už ako spôsob, ktorý by strana využívala na mobilizovanie voličov. Ale odkazovaním na Slovenskú republiku v rokoch 1939–1945 a jej prezidenta dr. J. Tisa sa lídri ĽSNS nepriamo prihovárajú predovšetkým svojim straníckym sympatizantom. Stále rovnako ako pospolitosť organizujú spomienkové podujatia, kde demonštrujú podporu myšlienok historických dejateľov, ale o týchto akciách informujú už veľmi sporadicky na oficiálnych stránkach alebo v straníckej tlači. To potvrdzuje aj skutočnosť, na ktorú sme už poukázali, teda že v žiadnych volebných stanovách ĽSNS sa priamy odkaz na národnobuditeľskú činnosť Slovákov a históriu slovenského národa nenachádza. Ďalej stavovský pilier z programatiky predstaviteľa ĽSNS vypustili predovšetkým, pretože to bol hlavný dôvod rozpustenia SP–NS (2.1.1.).

⁹¹ Napríklad HNS 2005a 3–7; 2005b: 3–4; 2005g:18.

4.2 Vymedzovanie sa voči cudzincom

Cudzincov vníma SP–NS ako hlavných nepriateľov slovenského národa, ktorých spája v programe priamo s Maďarmi, Židmi, komunistami a slobodomurármi. Maďari v rámci svojich iredentistických snáh pričleniť si južné územia Slovenska predstavujú pre členov pospolitosti ústredných nepriateľov slovenskej štátnosti a chcú pre nich zaviesť vízovú povinnosť. ĽSNS sa proti maďarskej menšine nepriamo vyslovila v programoch len raz, upozorňovaním na možný pokus o zmenu hraníc protislovenskými šovinistami (ĽSNS 2010a: 14). Ďalej Židov v programovom dokumente predstaviteľa SP–NS spájajú s teóriami o sprisahaní sionistov, v kontexte zahraničnej politiky štátu Izrael a pri citovaní národnobuditeľských výrokov S. Vajanského. ĽSNS sa k protižidovskej tematike vo volebných stanovách nevyjadřila ani raz.

Proticudzinecká politika ĽSNS sa sústreďuje predovšetkým na prichádzajúcich imigrantov v súvislosti s politikou EÚ a rómsky problém. V rámci protiimigračnej politiky obe strany spoločne požadujú sprísnenie vízovej a azylovej politiky. Hlavný rozdiel spočíva v tom, že ĽSNS odmieta prijať imigrantov prichádzajúcich z EÚ – najmä moslimských výsledkom utečeneckej krízy v rokoch 2015–2016 (ĽSNS 2016:4). SP–NS chce zaviesť vízovú povinnosť a obmedziť zisk slovenského občianstva konkrétne pre občanov z afrických, ázijských štátov, z Izraela, USA a Maďarska (SP–NS 2005:15). Ďalej anticiganizmus využíva ĽSNS ako jeden z ústredných programových bodov. Zmienky o Rómoch sa v dokumentoch strany objavujú pomerne často a to predovšetkým vo forme negatívnych konotácií, v súvislosti so sprísnením sociálnej politiky a so zavedením domobrany. V programatike SP–NS sa táto téma vyskytuje len raz, v kontexte budovania dopravnej infraštruktúry, na ktorej sa mali Rómovia podieľať (SP–NS 2005:8). Pri oboch stranách spoločne pozorujeme odkazy na sociálny šovinizmus v presadzovaní sociálnej politiky na princípe zásluhovosti. Rozdiel spočíva v tom, že v stanovách SP–NS sa model sociálne spravodlivého štátu spája s národným princípom, ktorý uprednostňuje predovšetkým záujmy slovenských občanov (SP–NS 2005:4). V programatike ĽSNS spravodlivý systém strana preferuje pre naplňovanie potrieb slušných pracovitých ľudí a slovenských podnikateľov pred zahraničnými (ĽSNS 2016:3,6).

Tabuľka č. 2: Proticudzinecká politika v programoch SP–NS a ĽSNS

Vzťah k cudzincom	SP–NS	ĽSNS
Rómovia		hlavní národní nepriatelia, hrozba cigánskeho extrémizmu, sociálna politika, zavedenie domobrany
Maďari	hlavní nepriatelia národa, maďarské iredentistické snahy, vízová povinnosť;	
Židia	národní nepriatelia, sprisahanie židovských sionistov, odmietanie politiky Izraela, protižidovské výroky S. Vajanský;	
Imigranti	vízová povinnosť pre občanov z afrických, ázijských štátov, USA, Izraela a Maďarska obmedzenie zisku slovenského občianstva, zrušenie príspevkov rozvojovým štátom;	vo vzťahu k politike EÚ, sprísnením vízovej a imigračnej politiky, islamofóbia, obnovenie kontroly hraníc;
Sociálny šovinizmus	sociálne spravodlivý štát pre slovenských občanov	sociálne spravodlivý štát pred slušných ľudí, uprednostňovanie slovenských podnikateľov pred zahraničnými

Zdroj: autorka.

V podkapitole 3.3 sme uviedli, že mobilizačná stratégia ĽSNS sa odvíja od aktuálneho spoločenského vývoja. To znamená, že protiimigračná politika a anticiganizmus patria k rozhodujúcim nástrojom, s pomocou ktorých strana získava podporu voličov. Pôvodne sa táto mobilizačná taktika osvedčila predstaviteľom ĽSNS v novembri 2008, na stretnutí pospolitosti s českou Dělnickou stranou (DS) v Litvínove⁹². Túto skúsenosť potom stranícki lídri dokázali úspešne demonštrovať pri vyzývaní sympatizantov na protesty proti cigánskemu extrémizmu⁹³ na miestach, kde sa rómska otázka ukázala ako problematická. Členovia ĽSNS väčšinou poukazujú na rómsku kriminalitu ako dlhodobu vládou neriešený problém a stavajú stranu do pozície ochrancu slušných ľudí (NS 2017b: 2). Na rómsku kriminalitu a jej sociálne zvýhodňovanie poukazovali aj príslušníci SP–NS, len s tým rozdielom, že ju v tom období ešte nevyužívali ako politický nástroj volebnej podpory. Upozorňovali na ňu predovšetkým v publikovaných článkoch v rámci straníckych novín a prejavov Vodcu M. Kotlebu, ale v straníckej programatike na riešenie tejto problematiky ešte nijako výraznejšie nepoukazovali.

SP–NS využívala na mobilizovanie sympatizantov predovšetkým strach z maďarských iredentistických snáh. Ako sme uviedli v podkapitole 2.3 v HNS strana pravidelne vydávala rubriku Maďarských sebaklamov s presvedčením, že Maďari na Slovensku disponujú nadštandardnými právami. ĽSNS považuje tento problém obnovením ochrany slovenských

⁹² Práve tu sa prvý raz stretli ako sa pri jednom z najvyhrotenejších stretov českých extrémistov s políciou, pridávajú k podpore otvorených prejavov anticiganizmu aj miestni obyvatelia (YouTube 2008).

⁹³ „Kamaráti, kamarátky! Spomeňte si na situáciu na sídlisku Janov v českom Litvínove. Tam tiež dlhé roky cigáni terorizovali a napádali Čechov, no vláda to neriešila. Situácia sa zlepšila až vtedy, keď sa o problém začali zaujímať českí nacionalisti na čele s Dělnickou stranou.“ (Slovenská pospolitosť 2009)

hraníc za vyriešený a označuje ho za politický nástroj SNS (YouTube 2010c). Ďalšou z mobilizačných taktík SP–NS je protižidovská rétorika, ktorá sa v straníckych prejavoch pospolitosti spája najmä teóriami o sprisahaní sionistickej lobby (Z.G.O.) proti slovenskému národu (Prúty 2006b: 8–9) a s politikou štátu Izrael. V programatike ĽSNS sa táto tematika neobjavuje a v komunikácií s verejnosťou došlo k jej posilneniu významu až po voľbách v roku 2016 – napríklad útokmi na osoby so židovským pôvodom z ideologických, politických alebo svetonázorových dôvodov. Protiimigračná rétorika oboch strán sa stotožňuje s hrozbou multikulturalizmu, s posilnením vízovej a azylovej povinnosti. Hlavný rozdiel spočíva v tom, že antiimigračné prejavy ĽSNS sa stupňujú vplyvom utečeneckej krízy v rokoch 2015–2016 a obsahujú výrazný islamofóbny prvok.

4.3 Vzťah k aktuálnemu politickému a straníckemu nastaveniu

Obidve strany pristupujú ku kritike vládnych elít podobne, najmä v názoroch na privatizáciu, ktorú predstavitelia oboch skúmaných subjektov vnímajú ako „rozkradnutie štátneho majetku politikmi po roku 1989“ (SP–NS 2005:8, ĽSNS 2016:1;). Zásadný rozdiel v tomto prípade pozorujeme v programatike SP–NS, ktorá ako prostriedok na riešenie zlyhania parlamentného systému navrhuje zaviesť stavovský štát a imperatívny mandát (SP–NS 2005:3). ĽSNS požiadavku na zmenu ústavného zriadenia na priamu demokraciu demonštruje len v programových bodoch z roku 2009 (Program NS 2009: 1). V ostatných volebných dokumentoch uvádza len spôsoby riešenia kontroly etablovaných politikov⁹⁴. Sú to napríklad zníženie počtu poslancov, zrušenie stranického financovania a prešetrovanie privatizácie. Ďalším rozdielom je, že SP–NS v programe požaduje zakázanie všetkých nebezpečných opozičných prúdov – komunistov, liberálov, sionistov a slobodomurárov (SP–NS 2005: 10–11).

Rovnako sledované stranícke subjekty pristupujú k vojenskej a policajnej ochrane štátu, ktorú pokladajú za nedostatočnú. Spoločne sa domáhajú obnovenia kontroly hraníc slovenskou armádou, všeobecnej brannej povinnosti, zbrojárskej výroby, zavedenia domobrany a predovšetkým stiahnutia vojakov zo zahraničných misií NATO (SP–NS 2005:6; ĽSNS 2010a:14; 2012:5,9; 2016:8). ĽSNS svojim voličom pred voľbami v roku 2016 ešte sľúbila napríklad zavedenie protivzdušnej obrany (ĽSNS 2016:8).

⁹⁴ Pozn. autorky: Väčšinu z nich prevzala ĽSNS z programu SES 2006.

Tabuľka č.3: Kritika establišmentu v programoch SP–NS a ĽSNS

Postoje k establišmentu	SP–NS	ĽSNS
Právny štát	stavovský štát	priama demokracia
Vzťah k vládnym elitám	privatizácia ako rozkradnutie štátneho majetku, obnovenie všeobecnej brannej povinnosti, slovenskej armády a zbrojárskej výroby, zavedenie domobrany;	kritika vo vzťahu k Rómom, EÚ, imigrantom, NATO; privatizácia ako rozkradnutie štátneho majetku, zneužívanie právomocí, obnovenie všeobecnej brannej povinnosti, slovenskej armády a zbrojárskej výroby, zavedenie domobrany a protivzdušnej obrany;
Vzťah k politikom a politickým stranám	zlyhanie politických strán v systéme, ovládanie zahraničnými skupinami a slobodomurármi, imperatívny mandát;	zrušenie stranického financovania, zníženie počtu poslancov v NR SR, obmedzenie poslaneckej imunity, zníženie plátov v závislosti od minimálnej mzdy, imperatívny mandát;

Zdroj: autorka.

Rovnako ako vo volebných programoch, tak aj v spôsobe získavania podporovateľov zohráva kritika vládných elít pri oboch stranách kľúčovú úlohu. Rozdielom je len to, že predstavitelia ĽSNS intenzívne kritizovali vládu od začiatku (od volieb 2010, 2012) vo všetkých mobilizačných líniách – vo vzťahu k Rómom, EÚ, imigrantom v zmysle vyčleňovania sa na „my a oni“ – čestný ľud verzus skorumpované elity. Ďalej kritizujú nefunkčnosť právneho, justičného, policajného a väzenského systému (NS 2011a: 3; 2017b: 3). Ako jedno z riešení ponúkajú vlastný antikorupčný program. Predstavitelia pospolitosti ku celkovej kritike vládných špičiek inklinujú až po spomínaných policajných zásahoch na spomienkových akciách (2.1.1) a po iniciovaní procesu na rozpustenie strany.

4.4 Zahranično-politické postoje: euroskepticizmus, antiamerikanizmus

Zahranično-politické postoje sú v programatike oboch strán tiež fakticky totožné. Spoločne požadujú vystúpenie SR z nadnárodných organizácií, NATO považujú za politický nástroj USA a odmietajú nadnárodnú spoluprácu v rámci EÚ. Zásadné rozdiely pozorujeme len v tom, ako si strany predstavujú budúcu spoluprácu v oblasti zahraničnej politiky. To sa do určitej miery odvíja od toho, koho označujú za rozhodujúceho nepriateľa štátu. Lídri SP–NS považujú za hlavného nepriateľa štátu predovšetkým Maďarov a kvôli iredentistickým snahám chcú obnoviť kontrolu južných hraníc a spoluprácu tzv. Malej dohody – vojenskej spolupráce Slovenska, Rumunska a Srbska (SP–NS 2005:6). Zahranično-politickú spoluprácu uprednostňujú so slovanskými a európskymi národmi, ktoré sledujú rovnaké princípy ako pospolitosťou navrhovaný stavovský štát. Pre ĽSNS je ústredným nepriateľom USA a preto požadujú okamžité stiahnutie vojsk z misií NATO a vyhlásenie vojenskej neutrality.

Západoeurópsku orientáciu SR chcú nahradiť vyváženou spoluprácou so všetkými krajinami sveta. Z programu 2014 (LSNS 2014:5) sme vydedukovali, že by išlo najmä o európske kresťanské štáty.

Tabuľka č. 4: Postoj k zahraničnej politike v programoch SP–NS a LSNS

Zahraničná politika	SP–NS	LSNS
Zahranično-politická spolupráca	obnovenie Malej dohody, spolupráca slovanských a európskych národov;	vojenská neutralita so Rakúskom a Švajčiarskom, vyvážená spolupráca so všetkými krajinami sveta, podpora partnerstva európskych kresťanských štátov;
Postoj k NATO	vystúpenie z NATO, teroristická organizácia, politický nástroj USA, stiahnutie slovenských vojakov z misií;	vystúpenie z NATO, teroristická organizácia, politický nástroj USA, stiahnutie slovenských vojakov z misií;
Postoj k EÚ	vystúpenie z EÚ, odmietanie nadnárodnej spolupráce, podpora zvrchovanosti štátov;	referendum za vystúpenie z EÚ, odmietanie nadnárodnej spolupráce, podpora zvrchovanosti štátov;
Členstvo v medzinárodných organizáciách	vystúpenie z MMF, Svetovej banky, z OSN;	politická nezávislosť od nadnárodných inštitúcií;
Národný nepriateľ	Maďarsko, USA, Izrael	USA, Izrael

Zdroj: autorka.

Vystupovanie proti nadnárodným organizáciám v závislosti na aktuálnom dianí je ďalšou spoločnou mobilizačnou taktikou oboch skúmaných subjektov. Spoločne napríklad odmietajú celý projekt európskej integrácie ako tzv. odnárodňovací proces, ktorým došlo k zničeniu národnej suverenity a zvrchovanosti SR. SP–NS, ale v prejavoch demonštruje najmä proti prijatiu európskej ústavy a za zavedenie medzivládneho typu spolupráce (HNS 2005d:9) a LSNS predovšetkým kritizuje euroval a imigračnú politiku EÚ. Rovnaké mobilizačné stanoviská využívajú stranícke zoskupenia aj vo vzťahu k NATO. Obidve pravidelne informujú vo svojich oficiálnych vyjadreniach o zásahoch NATO a žiadajú z neho okamžité vystúpenie spolu s ukončením členstva v EÚ. Jediný rozdiel je v tom, že iba LSNS oficiálne začala tieto procesy vykonávať – iniciovaním petícií za referendum o vystúpení SR z NATO a z EÚ v júli v roku 2016.

Záver

Po volebnom úspechu Ľudovej strany Naše Slovensko v roku 2016 sa na Slovensku prudko rozšírili debaty o pravicovom extrémizme, o príčinách jeho vzostupu, o vzťahu k politickým predstaviteľom tohto názorového prúdu, o definovaní ideologického charakteru pravicovo-extremistickej strany, ktorá sa po voľbách 2016 stala relevantnou súčasťou stranického systému. Cieľom tejto práce bolo s pomocou kvalitatívnej obsahovej analýzy volebných programov a mobilizačných stratégií poukázať na historické a ideologické prepojenie ĽSNS a stranického subjektu Slovenskej pospolitosti v rokoch 2005–2006 a odpovedať tak na výskumné otázky: 1. *Existuje medzi ĽSNS a SP–NS personálne, historické a programové prepojenie?* 2. *Ako sa menila programatika a mobilizačná stratégia ĽSNS v porovnaní so SP–NS?*

Slovenská pospolitosť – národná strana sa v období svojho pôsobenia prezentovala ako antidemokratický a radikálne nacionalistický fenomén so silnou protimaďarskou a protižidovskou rétorikou, s cieľovým zámerom vybudovať štátne zriadenie založené na stavovskom princípe. 1. marca 2006 bola SP–NS kvôli tzv. *Ľudovému programu SP–NS*, v ktorom jej predstavitelia požadovali zriadenie stavovského štátu, Najvyšším súdom rozpustená. Lídri zaniknutej formácie sa potom v júlových voľbách predstavili na kandidátke SES a vo voľbách v roku 2010, už na samostatnej kandidátke novozaloženej ĽSNS. To značí, že personálne prepojenie bývalých členov SP–NS a najúspešnejšieho reprezentanta krajnej pravice v súčasnosti ĽSNS je jasne pozorovateľné.

Podrobná analýza stranického vývoja oboch skúmaných fenoménov poukázala na spoločné aktivity bývalých predstaviteľov SP–NS a lídrov novovznikajúcej politickej strany od roku 2009, najprv v súvislosti so sériou protestov reagujúcich na pretrvávajúce nepokoje medzi majoritou a príslušníkmi rómskeho etnika na východe Slovenska. Ďalej umiestnením členov pospolitosti na kandidátskej listine ĽSNS vo voľbách 2010, až po vyhrotenie vzájomných vzťahov oboch subjektov, ktoré sa začalo odchodom viacerých dôležitých osobností Slovenskej pospolitosti po voľbách v roku 2012 a vyvrcholilo jej oficiálnym vyhlásením s jasne profilujúcim sa názvom *My nie sme Kotlebovci!*

Z hľadiska programových bodov SP–NS a ĽSNS náš výskum odhalil tieto podobnosti: 1. Program SES z roku 2006, ktorý bol v stranickom periodiku Prúty (2006c) označený ako „*Program Slovenskej pospolitosti*“ vo viacerých návrhoch, t.j. zrušenie financovania politických strán, zníženie počtu poslancov atď., kopíruje programy ĽSNS. 2. Obidva subjekty vo svojej programatike presadzovali výrazne protizápadný zahranično-politický postoj, predovšetkým požadovali vystúpenie z NATO a EÚ. 3. V programoch oboch strán sa ďalej

objavil návrh na zmenu politického systému (SP–NS 2005); (Program NS 2009). 4. Súčasťou mobilizačnej stratégie ĽSNS a SP–NS je národný a kresťanský pilier viazaný na existenciu vojnovnej Slovenskej republiky (1939–1945) a jej prezidenta dr. Jozefa Tisa a protižidovskú rétoriku.

Kvalitatívna obsahová analýza programov a mobilizačných stratégií strán ďalej poukázala na značné odlišnosti programatiky ĽSNS v porovnaní so SP–NS a na určitú zmenu rétoriky ĽSNS v závislosti na aktuálnom politickom dianí. SP–NS v Ľudovom programe z roku 2005 a počas svojho pôsobenia hlásala predovšetkým národný a kresťanský pilier, ktorý prezentovala presadzovaním pronárodných myšlienok slovenských národných buditeľov, podporou obnovenia slovenskej štátnosti v odkazovaní na Slovenskú republiku v rokoch 1939–1945 a jej prezidenta dr. J. Tisa ako martýra kresťanstva. V uvedenom programe pospolitosť napríklad tiež požadovala zakázanie ostatných nekresťanských cirkví alebo zavedenie národných sviatkov. ĽSNS národný a kresťanský pilier v zmysle národnobuditeľských snáh z programových bodov úplne vylúčila.

Ďalej v programe aj v rétorike SP–NS využívala na získavanie sympatizantov v prvom rade strach zo sprisahania židovských sionistov a z maďarských iredentistických snáh. Maďari pre príslušníkov pospolitosti predstavovali prvoradú hrozbu slovenskej štátnosti, pretože si podľa nich chceli pričleniť južné hranice SR. Lídri ĽSNS považovali tento problém za vyriešený obnovením ochrany hraníc, označili ho za politický nástroj SNS a v programatike sa k nemu bližšie nevyjadrovali. V programe SP–NS sa nachádzal priamy odkaz na protižidovskú rétoriku, keď autori textu označili Židov za hlavných nepriateľov národa a zároveň zdôrazňovali dôležitosť tejto tematiky výrokmi S. Vajanského. ĽSNS sa k židovskej problematike vo volebných stanovách nevyjadřila ani raz a v komunikácií s verejnosťou došlo k posilneniu jej významu až po voľbách 2016, a to napríklad útokmi na osoby so židovským pôvodom z ideologických, politických alebo svetonázorových dôvodov. V neposlednom rade je dôležité poukázať na výskyt sociálneho šovinizmu v programe SP–NS v návrhu, v ktorom chcela strana zabezpečiť sociálne spravodlivý štát najmä pre slovenských občanov.

ĽSNS mobilizuje svojich voličov predovšetkým reakciami na aktuálne otázky spoločenského vývoja, v zmysle kritizovania etablovaných strán a vládnych elít, ktoré SP–NS začala intenzívne kritizovať až po policajných zásahoch na spomienkových akciách a po iniciovaní procesu na rozpustenie strany. Spočiatku išlo o návrhy na riešenie rómskej problematiky, ktoré sa členom ĽSNS osvedčili v Litvínove v roku 2008 a demonštrácie proti cigánskemu extrémizmu na východe Slovenska. Anticiganizmus sa vyskytuje vo všetkých programových dokumentoch ĽSNS a z ich obsahovej analýzy môžeme konštatovať, že ide o

jeden z hlavných politických nástrojov volebnej podpory, na ktorý strana poukazovala ako vládou dlhodobo neriešený problém. V porovnaní s ĽSNS, SP–NS na rómsku problematiku, pri komunikácii s verejnosťou ešte nijako výraznejšie nepoukazovala. Na tento problém upozorňovali členovia pospolitosti najmä v publikovaných článkoch stranických periodík a v prejavoch Vodcu M. Kotlebu, v programovom dokumente sa k nemu vyjadrili len raz, v súvislosti s budovaním dopravnej infraštruktúry, ale ďalej ho bližšie nešpecifikovali.

V rokoch 2015–2016 v období vyvrcholenia utečeneckej krízy došlo k posilneniu antiimigračnej rétoriky ĽSNS a v jej programe 2016 (ĽSNS 2016) sa prvý raz objavil výrazný islamofóbny prvok, ktorý autori textu spájali s hroziacim prílivom neprispôsobivých moslimských imigrantov do Európy. Z obsahovej analýzy programov stranických subjektov vyplýva, že multikulturalizmus predstavuje vo všeobecnosti hrozbu pre obidva fenomény, pretože vystupuje ako protipól k tradičným národným a kresťanským hodnotám. Preto obidve strany požadovali sprísnenie vízovej a azylovej politiky. Primárny rozdiel ale prezentuje tzv. islamofóbia ĽSNS, ktorá sa v programatike SP–NS nenachádza.

Ďalej obidve strany vo svojich programoch navrhovali zmenu systémového zriadenia. Zásadný rozdiel ale spočíva v tom, že SP–NS vo svojich programových bodoch úplne odmietala občiansky model a chcela vybudovať stavovský štát založený na národnom princípe, ktorý by priamo vyčleňoval určité menšinové skupiny zo spoločnosti. Lídri ĽSNS v programe z roku 2009 (NS 2009) chceli tiež nahradiť parlamentarizmus systémom priamej demokracie, ktorý by ale umožnil účasť na politických rozhodovacích procesoch všetkým, bez ohľadu na národnosť a menšinovú príslušnosť. Vhodné je spomenúť v rámci skúmania mobilizačnej stratégie ĽSNS aj sociálny pilier, s pomocou ktorého sa strana zamerala najmä na voličov strednej a nižšej vrstvy, a ktorý SP–NS ako prostriedok získavania volebnej podpory nevyužíva.

Obsahová analýza mobilizačnej stratégie a stranických programov poukázala na to, že ĽSNS v porovnaní so SP–NS začala intenzívne využívať pri získavaní svojich sympatizantov predovšetkým kritiku vládnych elít, rómsky problém a sociálny pilier a vplyvom utečeneckej krízy 2015–2016 sa v rétorike strany výrazne posilnil euroskepticizmus, protiimigračný a islamofóbny prvok a po voľbách v roku 2016 protižidovský model. Všetky tieto výsledné ideologické východiská by sa dali uplatniť pri skúmaní verejnej mienky a volebných výsledkov na volebné správanie voličov ĽSNS a zistiť vzťah medzi nimi.

Podobné kvantitatívne výskumy publikovalo v súvislosti so zmenou ideologickej stratégie ĽSNS vo vzťahu k anticiganizmu a ku kritike vládnych elít kolégium autorov z Masarykovej univerzity v Brne – Alena Kluknavská (2013a), Peter Spáč a Peter Voda (2015) a z Katedry regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny UK v Bratislave – Daniel

Gurňák a Roman Mikuš (2012a; 2016). Vo všetkých prípadoch sa však potvrdil len korelačný vzťah medzi premennými a nie kauzalita. Napríklad D. Gurňák a R. Mikuš (2012a: 21) poukázali na pozitívny koeficient korelácie 0,74 vo voľbách 2010 a 0,634 v roku 2012 pri porovnaní volebnej podpory ĽSNS k zastúpeniu rómskeho etnika. Rovnaké výsledky vo vzťahu k anticiganizmu prezentujú P. Spáč a P. Voda (2015: 96–97), ktorí dokonca za najideálnejšie prostredie pre podporu M. Kotlebu v krajských voľbách v roku 2013 označujú obce s počtom rómskeho obyvateľstva od 10 % po 50%. Pre vyvodenie kauzality, t.j. vplyvu skúmaných ideologických východísk na volebné správanie voličov ĽSNS, je potrebné realizovať ďalšie výskumy, ako napríklad sledovať volebné správanie voličov ĽSNS alebo vykonať kvantitatívny výskum verejnej mienky sympatizantov ĽSNS vo vzťahu ku skúmaným ideologickým kritériám a ďalším ako sú vzdelanie, vek, pohlavie atď. Podobnú kvantitatívnu analýzu vo vzťahu k tomu, čo charakterizovalo voličov po voľbách v roku 2016 realizovali v rámci všetkých parlamentných strán politológovia z Inštitútu pre verejné otázky (IVO) – Oľga Gyárfášová a Martin Slosiarik (2016). Ich výskum upozornil napríklad na to, že voličov ĽSNS zaujal vo voľbách predovšetkým antikorupčný a sociálny program a nie menšinový a antiimigračný, ako autori pôvodne predpokladali. Ďalej, že ĽSNS volili najmä muži vo veku 22 až 40 rokov, s dokončeným stredoškolským vzdelaním s maturitou, zamestnaní ako manuálni pracovníci. Práca ale nezahŕňa priame postoje jej podporovateľov napríklad k antižidovskej a rómskej problematike.

Vo vzťahu k výsledkom našej práce navrhujeme ďalej pokračovať vo výskume volebného správania voličov ĽSNS v súvislosti vybranými ideologickými východiskami, t.j. kritika vládnych elít, rómsky problém, sociálny pilier, euroskepticizmus, protiimigračná a protižidovská rétorika, pričom je nutné brať do úvahy aj ďalšie nezávislé premenné, ktoré môžu mať na volebné správanie rovnaký vplyv (vek, vzdelanie, zamestnanie, národnosť...).

Abstrakt

Bakalárska diplomová práca sa zameriava na analýzu dvoch hlavných krajne pravicových straníckych subjektov v politickom systéme Slovenskej republiky – Ľudovú stranu Naše Slovensko a Slovenskú pospolitosť – národnú stranu a ich historické, personálne a ideologické prepojenie. Cieľom práce je charakterizovať spomínané stranícke formácie v rámci teórie krajnej pravice a s využitím komparatívnej metódy programov a mobilizačných stratégií a zistiť, aké sú hlavné ideologické odlišnosti medzi nimi. Práca je rozdelená do štyroch kapitol. V prvej kapitole je analýza koncipovaná na teoretickú a metodologickú časť. Teoretická pasáž sa venuje teoretickým konceptom krajnej pravice a vysvetleniu najčastejšie využívaných ekvivalentov – predovšetkým rozlíšeniu medzi extrémnou, radikálnou a populistickou radikálnou pravicou. Metodologická časť je potom už len konečným vysvetlením použitia výskumnej metódy a ohraničením obsahu práce do štyroch dimenzií, vo vzťahu k ideologickým pilierom nacionalizmu, xenofóbie, establišmentu, a zahraničnej politiky a využitím výskumných teórií krajnej pravice. Druhá a tretia kapitola sa zameriava na vznik a vývoj strán a na ideologickú analýzu straníckych programov a mobilizačnej stratégie. Zároveň v týchto kapitolách aplikujeme vymedzené teoretické dimenzie na programy politických strán. Záverečná časť predstavuje komparáciu jednotlivých ideologických nástrojov strán v štyroch skúmaných dimenziách. Hlavné výskumné otázky práce sú: *1. Existuje medzi ĽSNS a SP–NS personálne, historické a programové prepojenie? 2. Ako sa menila programatika a mobilizačná stratégia ĽSNS v porovnaní so SP–NS?*

Abstract

The bachelor thesis is focused on the analysis of two main extreme right parties in Slovakia – Kotleba – People's Party Our Slovakia and Slovak Togetherness – National Party and their historical, personal and ideological interconnections. The main goal of the diploma thesis is to describe political parties in the theory of extreme right and to find the main ideological differences between them, using the comparative method of electoral programs and mobilization strategies. The research is divided into four chapters. The first chapter consists of an analysis of theory and methodology used in research. In the theoretical part, all typologies and concepts of the extreme right are explained, specifically the difference between extreme right, radical right and populist radical right. The methodology is then a summary of the final comparative method used in research, including the division of research work into four dimensions according to the relationship of the examined parties to nationalism, xenophobia,

establishment, and foreign affairs. The second and third chapters deal with the origin and development of extreme right parties and the ideological analysis of their electoral programs and mobilization strategies. Moreover, all four research dimensions are applied here. The last chapter sums up the comparison of the ideological concepts used by examined extreme right parties to mobilize electoral support in four dimensions. The main research question of this thesis is: *1. Is there a personal, historical and programmatic connection between Kotleba – People's Party Our Slovakia and Slovak Togetherness – National Party? 2. How Kotleba – People's Party Our Slovakia has changed its programming and mobilization strategy compared to Slovak Togetherness – National Party?*

Kľúčové slová:

Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, Slovenská pospolitosť – národná strana, Slovenská pospolitosť, ideológia, volebný program, krajná pravica, pravicový extrémizmus, krajná pravica v stredoeurópskom priestore, komparácia

Keywords:

Kotleba – People's Party Our Slovakia, The Slovak Togetherness – National Party, Slovak Togetherness, ideology, election program, extreme right, right-wing extremism, extreme right in Central Europe, comparative method

Bibliografický záznam:

Budajová, Michaela. 2018. *Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko a Slovenská pospolitosť – národná strana ako reprezentanti krajnej pravice na Slovensku*. Bakalárska diplomová práca. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií, Univerzita Palackého.

Zoznam zdrojov a použitej literatúry

Pramene

Legislatíva

„Zákon č.365/2004 zo dňa 20. mája 2004, ktorý upravuje rovnaké zaobchádzanie v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov“ *Zákony pre ľudí.sk*, (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-365>> (10.3.2018)

„Zákon č.316/ 2016 zo dňa 25. októbra 2016, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 513/2009 Z.z. o drahách a o zmene a doplnení niektorých zákonov“ *Zákony pre ľudí.sk*, (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2009-513>> (9.2.2018)

Najvyšší súd Slovenskej republiky. 2006. „Rozsudok zo dňa 1. marca 2006 o rozpustení politickej strany Slovenská pospolitost' – národná strana č.79/2005 3 SŽ.“ *Stopfasizmu.sk*, (online). Dostupné z: <<http://stopfasizmu.sk/slovenska-pospolitost-ns/>> (5.2.2018)

„Návrh zákona zo dňa 22.9.2017 o Domobrane a o zmene a doplnení niektorých zákonov č.717“ *Nrsr.sk*, (online). Dostupné z: <<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=7&ID=717/>> (9.2.2018)

Volebné programy

Ľudová strana Naše Slovensko. 2010a. *Volebný program Ľudovej strany Naše Slovensko 2010. 14 krokov pre budúcnosť Slovenska a našich detí*. Dostupné z: dokument dostupný v prílohách autorky.

Ľudová strana Naše Slovensko. 2010b. „Zoznam registrovaných kandidátov ĽSNS 2010“ *Mikulas.sk*, 12.6.2016 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.mikulas.sk/files/volby/14_LSNS.pdf> (5.2.2018)

Ľudová strana Naše Slovensko. 2012. „Volebný program Ľudovej strany Naše Slovensko. Desatoro Ľudovej strany Naše Slovensko na odstránenie následkov zločinov spáchaných po novembri 1989 a nastolenie sociálnej spravodlivosti.“ *Naseslovensko.net*, 2012 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/04/desatoro_lsns_2012.pdf> (6.2.2018)

Ľudová strana Naše Slovensko. 2014. „Volebný program Ľudovej strany Naše Slovensko. Naše ciele v Európskom parlamente.“ *Naseslovensko.net*, 2014 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_2014_april.pdf> (1.3.2018)

Ľudová strana Naše Slovensko. 2016. „10 bodov za Naše Slovensko. Volebný program politickej strany Kotleba–Ľudová strana Naše Slovensko.“ *Našeslovensko.net*, 2016 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/01/Volebn%C3%BD-program-2016.pdf>> (5.2.2018)

Program Naše Slovensko. 2009. *Programové ciele politickej strany Naše Slovensko 2009*. Dostupné z: dokument dostupný v prílohách autorky.

Slovenská pospolitost'–Národná strana. 2005. „Volebný program Slovenskej pospolitosti–Národnej strany 2006 “ *Docdroid.net*, 2005 (online, pdf). Dostupné z: <<https://www.docdroid.net/jdUKC34/050908-program-spns.pdf>> (5.2.2018)

Slovenská ľudová strana. 2006. „Volebný program Slovenskej ľudovej strany 2006 “ *Hsls.sk*, 2006 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.hsls.sk/dokumenty/Program_A5D_svA.pdf> (5.2.2018)

Stranické periodiká

Hlas národnej stráže. 2005a. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko marec 2005*. Dostupné z: <<http://docplayer.cz/51188370-Hlas-narodnej-straze-c-17-november-2005.html>> (5.2.2018)

Hlas národnej stráže. 2005b. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko apríl 2005*. Prešov: Nové Slobodné Slovensko. Dostupné z: archív autorky.

Hlas národnej stráže. 2005c. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko máj 2005*. Prešov: Nové Slobodné Slovensko. Dostupné z: archív autorky.

Hlas národnej stráže. 2005d. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko júl 2005*. Prešov: Nové Slobodné Slovensko. Dostupné z: archív autorky.

Hlas národnej stráže. 2005e. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko august 2005*. Dostupné z: <<http://docplayer.cz/62476113-Slovenska-pospolitost.html>> (5.2.2018)

Hlas národnej stráže. 2005f. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko október 2005*. Prešov: Nové Slobodné Slovensko. Dostupné z: archív autorky.

Hlas národnej stráže. 2005g. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko november 2005*. Dostupné z: <https://aryanrebel.files.wordpress.com/2008/07/hlas_ns9.pdf> (5.2.2018)

Hlas národnej stráže. 2005h. *Hlas národnej stráže. Noviny politickej strany Slovenskej pospolitosti – národnej strany a občianskeho združenia Nové slobodné Slovensko december 2005*. Prešov: Nové Slobodné Slovensko. Dostupné z: archív autorky.

Naše Slovensko. 2011a. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu september 2011*. Dostupné z: archív autorky.

Naše Slovensko. 2011b. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu október 2011*. Dostupné z: archív autorky.

Naše Slovensko. 2011c. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu november 2011*. Dostupné z: archív autorky.

Naše Slovensko. 2011d. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu december 2011*. Dostupné z: archív autorky.

Naše Slovensko. 2012. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu január 2012*. Dostupné z: archív autorky.

Naše Slovensko. 2013a. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu január 2013*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_januar2013.pdf> (10.3.2018)

Naše Slovensko. 2013b. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu apríl 2013*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_april2013.pdf> (10.3.2018)

Naše Slovensko. 2013c. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu jún 2013*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_jun2013.pdf> (10.3.2018)

Naše Slovensko. 2013d. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu august 2013*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_august2013.pdf> (10.3.2018)

Naše Slovensko. 2014a. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu február 2014*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_februar2014.pdf> (6.2.2018)

Naše Slovensko. 2014b. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu marec 2014*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_2014_marec.pdf> (6.2.2018)

Naše Slovensko. 2014c. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu apríl– máj 2014*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_2014_april.pdf> (6.2.2018)

Naše Slovensko. 2014d. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu jún–júl 2014*. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/02/naseslovensko_2014_jul.pdf> (6.2.2018)

Naše Slovensko. 2016a. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu marec 2016*. Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2016/02/naseslovensko-februar-2016.pdf>> (6.2.2018)

Naše Slovensko. 2016b. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu október 2016*. Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2016/10/nase-slovensko-oktober-2016.pdf>> (6.2.2018)

Naše Slovensko. 2017a. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu máj 2017*. Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2017/06/Nase-Slovensko-05-2017.pdf>> (10.3.2018)

Naše Slovensko. 2017b. *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu október 2017*. Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2017/06/Nase-Slovensko-05-2017.pdf>> (10.3.2018)

Prúty. 2006a. *Prúty. Noviny občianskeho združenia Slovenská pospolitost' marec 2006*. Dostupné z: archív autorky.

Prúty. 2006b. *Prúty. Noviny občianskeho združenia Slovenská pospolitost' máj 2006*. Dostupné z: archív autorky.

Prúty. 2006c. *Prúty. Noviny občianskeho združenia Slovenská pospolitost' jún 2006*. Dostupné z: archív autorky.

Zdroje použitej literatúry

Odborná literatúra: Publikácie, monografie a články

Arzheimer. 2009. „Contextual Factors and the Extreme Right Vote in Western Europe. 1980–2002.“ *American Journal of Political Science* 53(2), 1–41. Dostupné z: <<https://pdfs.semanticscholar.org/0149/8c4f8cbe889f671450494ccb082c3d55db61.pdf>> (22.3.2017)

Backes, Uwe, Eckhard, Jesse. *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Michigan: Propyläen.

Beichelt, Timm, Michael Minkenberg. 2002. „Explaining The Radical Right in Transition. Theories of Right– Wing Radicalism and Opportunity Structures in Post–socialist Europe.“ *Frankfurter Institut für Transformationsstudien* 3(2), 121.

Betz, Hans–George. 1993. „The Two Faces of Radical Right– Wing Populism in Western Europe.“ *Review of Politics* 55(4): 663–685. Dostupné z: <<http://www.jstor.org>> (20.1.2017)

Betz, Hans– George. 1994. *Radical Right– Wing Populism in Western Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Beyme, Klaus. 1985. *Political parties in Western Democracies*. Hampshire: Gower Publishing Company.

- Bustíkova, Lenka, Herbert Kitschelt. 2009. „The Radical Right in Post–communist Europe. Comparative perspectives on legacies and party competition.“ *Communist and Post–Communist Studies* 42: 459–483.
- Bustíková, Lenka. 2017. „The Radical Right in Eastern Europe.“ Kap. 28 in Jens Rydgren (ed.). *The Radical Right*. Oxford: Oxford University Press.
- Carter, Elisabeth. 2005. *The Extreme Right in Western Europe. Success or failure?* Manchester: Manchester University Press..
- Eatwell, Roger. 2000. „The Rebirth of the Extreme Right in Western Europe.“ *Parliamentary Affairs* 53(3): 407–425. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/249293652_The_rebirth_of_the_'extreme_right'_in_Western_Europe> (22.3.2018)
- Hainsworth, Paul. 2008. *The Extreme Right in Western Europe*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Husbands, Christopher. 1981. „Contemporary Right–Wing Extremism in Western European Democracies. A Review Article.“ *European Journal of Political Research* 9 (1981), 75–99. Dostupné z: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1475-6765.1981.tb00590.x>> (22.3.2018)
- Charvát, Jan. 2007. *Súčasný politický extrémizmus a radikalizmus*. Praha: Portál s.r.o.
- Ignazi, Piero. 1992. „The silent counter–revolution. Hypotheses on the emergence of extreme right–wing parties in Europe.“ *European Journal of Political Research* 22: 3–34.
- Ignazi, Piero. 2003. *Extreme Right Parties in Western Europe*. London: Oxford University Press.
- Klinčáková, Gabriela. 2015. „The Nationalist Populism and Right–Wing Extremism as a Threat of Established Democracy in Slovakia.“ Príspevok prednesený na konferencii *2nd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts*. Albena, Bulgaria, 26.8.2015
- Kluknavská, Alena. 2012. „Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku.“ *Rexter* 1, 1–35. Dostupné z: <<http://www.coeel.com/>> (4.2.2018)
- Kluknavská, Alena. 2013a. „Od Štúra k parazitom. Tematická adaptácia krajnej pravice v parlamentných voľbách na Slovensku.“ *Czech Journal of Political Science* 3, 258–281. Dostupné z: <<http://www.politologickycasopis.cz/>> (4.2.2018)
- Kluknavská, Alena. 2013b. „Zaostrené na Rómov? Ľudová strana Naše Slovensko v parlamentných voľbách na Slovensku.“ Pp. 92–125 in Radoslav Štefančík, Ladislav Macháček (eds.). *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU.
- Kluknavská, Alena, Josef Smolík. 2016. „We hate them all? Issue adaptation of extreme right parties in Slovakia 1993–2016.“ *Communist and Post–Communist Studies* 49, 335–344. Dostupné z: <<http://www.coeel.com/>> (4.2.2018)

- Kopeček, Lubomír. 2007. *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum demokracie a kultury.
- Lijphart, Arend. 1971. „Comparative Politics and the Comparative Method.“ *The American Political Science Review* 65(3), 682–693. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/>> (10.2.2017)
- Marek, Dan, Michael, Baun. 2011. *Česká republika a Európska únia*. Brno: Barrister & Principal.
- Mareš, Miroslav. 2003. *Pravicový extrémizmus a radikalizmus v ČR*. Brno: Barrister & Principal.
- Mareš, Miroslav. 2006. „Transnational Networks of Extreme Right Parties in East and Central Europe. Stimuli and Limits of Cross–Border Coopertion.“ Príspevok prednesený pre *20th IPSA World Congress*. Fukuoka, 9–13.7. 2006.
- Mesežnikov, Grigorij, Oľga Gyárfášová. 2017. *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku. Stav, trendy, podpora*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Mesežnikov, Grigorij, Zora Bútorová. *Zaostrené na extrémizmus. Výskumná štúdia*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Mikuš, Roman, Daniel Gurnák. 2012a. „Odras rómskej otázky vo volebnom správaní na Slovensku– politicko–geografická analýza.“ *Geographia Cassoviensis* 2(4), 18–27. Dostupné z: <https://geo.ics.upjs.sk/images/geographia_cassoviensis/articles/GC-2012-6-2/02_Gurnak_Mikus_tlac2.pdf> (18.3.2018)
- Mikuš, Roman, Daniel Gurnák. 2012b. „Vývoj pozícií politického extrémizmu, radikalizmu a nacionalizmu v rôznych úrovniach volieb na Slovensku“ *Geografické informácie* 16(2), 39–49. Dostupné z: <http://www.kgrr.fpv.ukf.sk/images/geograficke_informacie/2012_16_2/mikus,%20gurnak.pdf> (5.2.2018)
- Mikuš, Roman, Daniel Gurnák, Anna Máriássyová. 2016. „Analýza volebnej podpory Mariana Kotlebu ako reprezentanta krajnej pravice v krajských voľbách 2013.“ *Sociológia* 48 (1): 48–70.
- Mikušovič, Dušan. 2007. „Slovenská pospolitosť včera a dnes“ *Rexter. Časopis pre výskum radikalizmu, extrémizmu a terorizmu* 1(5), 1–24. Dostupné z: <<http://www.rexter.cz/>> (4.2.2018)
- Milo, Daniel. 2005. *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu.
- Milza, Pierre. 2005. *Európa v čiernych košeliach*. Praha: Themis.
- Minkenberg, Michael. 2002. „The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe. Comparative Observations and Interpretations.“ *East European and Societies* 16(2), 335–362.

- Minkenberg, Michael. 2013. „The European Radical Right and Xenophobia in West and East. Trends, Patterns and Challenges.“ Pp 9–34 in Ralf Melzer, Sebastian Serafin (Eds.). *Right-wing extremism in Europe. Country Analyses, Counter-Strategies and Labor-Market Oriented Exit Strategies*. Berlin: Friedrich– Ebert– Stiftung.
- Minkenberg, Michael. 2017. *The Radical Right in Eastern Europe. Democracy under Siege?* New York: Palgrave Macmillan.
- Mudde, Cas. 1995. „Right–Wing Extremism Analyzed. A Comparative Analysis of the Ideologies of Three Alleged Right–Wing Extremist Parties (NPD, NDP, CP’86).“ *European Journal of Political Research* 27, 203–224. Dostupné z: <https://works.bepress.com/cas_mudde/19/> (17.1.2017)
- Mudde, Cas. 1996. „The War of Words. Defining the Extreme Right Party Family.“ *West European Politics* 4: 224–248. Dostupné z: <https://works.bepress.com/cas_mudde/48/>
- Mudde, Cas. 2000a. „Extreme–right parties in Eastern Europe.“ *Patterns of Prejudice* 34(1), 5–27. Dostupné z: <https://works.bepress.com/cas_mudde/13/> (22.1.2017)
- Mudde, Cas. 2000b. *The Ideology of The Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press.
- Mudde, Cas. 2007. *Populist radical right parties in Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas. 2010. „The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy“ *Western European Politics* 33(6), 1167–1186.
- Nociar, Tomáš. 2012. *Right–Wing Extremism in Slovakia*. Bratislava: Friedrich–Ebert Stiftung (FES).
- Norris, Pipa. 2005. *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*. New York: Cambridge University Press.
- Oľga, Gyárfášová, Martin, Slosiarik. 2016. „Voľby do NR SR 2016. Čo charakterizovalo voličov.“ *Working Papers in Sociology* 1, 1–16. Dostupné z: <http://www.sociologia.sav.sk/pdf/Working_Papers_in_Sociology_012016.pdf> (4.4.2018)
- Pytlas, Bartek, Kossack, Oliver. 2014. „Lighting the Fuse. The Impact of Radical Right Parties on Party Competition in Central and Eastern Europe.“ Príspevok prednesený pre *23th IPSA World Congress of Political Science*. Montreal, 7.7.2014.
- Pytlas, Bartek. 2016. *Radical Right Parties in Central and Eastern Europe. Mainstream Party*. New York: Routledge.
- Ramet, Sabrina Petra. 1999. *The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

Rydgren, Jens. 2005. „Is extreme right–wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family.“ *European Journal of Political Research* 44, 413–437. Dostupné z: <<http://www.jensrydgren.com/Is%20extreme%20right–wing%20populism.pdf>> (22.3.2018)

Rydgren, Jens. 2008. „Immigration sceptics, xenophobes or racists? Radical right–wing voting in six West European countries.“ *European Journal of Political Research* 47, 737–765. Dostupné z:

<<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.578.6373&rep=rep1&type=pdf>> (22.3.2018)

Spáč, Peter, Peter, Voda. 2015. „Just a Roma issue? The Support for Marian Kotleba in 2013 Regional Elections.“ Pp.88–100 in Kamil Gregor, Juraj Medzihradský, Peter Spáč, Michal Škop, Petr Voda (eds.). *Mechanism of Voter Mobilisation of LSNS and Marian Kotleba*. Brno: Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy.

Seiler, Daniel. 1986. *De la Comparaison des Partis Poliriques*. Paris: Economica.

Scheuch, Erwin, Hans Klingemann. 1967. „Theorie des Rechtsradikalismus in westlichen Industriegesellschaften.“ Pp.11–33 in Heinz–Dietrich Ortlieb, Bruno Molitor (eds.). *Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts und Gesellschaftspolitik*. Hamburg–Wandsbek: Hanseatische Druckenstalt GmbH.

Smolík Josef. 2010 „Slovenská neparlamentná krajná pravica. Politické organizácie a stratégia.“ *Politická revue* 1, 29–52. Dostupné z: <<http://www.coel.com>> (17.1.2017)

Smolík, Josef. 2013. „Krajne pravicové politické strany v krajinách V4: história a súčasnosť.“ *Sociológia* 45(4), 385–410. Dostupné z: <<http://www.coel.com>> (17.1.2017)

Vražda, Daniel, Dušan Mikušovič, Vladimír Šnídl. 2017. *Kotleba. Odkiaľ prišiel a ako je možné, že sedí v parlamente*. Bratislava: N Press, s.r.o.

Žúborová, Viera, Ingrid Borarosová. 2017. „The Myth of the Angry Voters: Parliamentary Election in Slovak Republic“ *Slovak Journal of Political Sciences* 17(1) : 34–48.

Publicistické a webové zdroje

Andrej, Kiska. 2016. „Výzva proti extrémizmu.“ *Challengest.com* (online). Dostupné z: <<https://www.challengest.com/challenge/219/Vyzva–proti–extremizmu/>>(8.2.2018)

Bystricoviny. 2014. „Kotleba štartuje projekt “Lopaty a krompáče.“ *Bystricoviny.sk*, 11.4.2014 (online). Dostupné z: <<https://www.bystricoviny.sk/spravy/kotleba–startuje–projekt–lopaty–a–krompace/>>(8.2.2018)

Denník Sme. 2005a. „Udalosti v Komárne boli provokáciou maďarských barbarov“ *Sme*, 13.5.2005 (online). Dostupné z: <<https://domov.sme.sk/c/2297103/udalosti–v–komarne–boli–provokaciou–madarskyh–barbarov.html>> (4.2.2018)

Denník Sme. 2005b. „Počas víkendu zorganizovala Slovenská pospolitost' štyri zhromaždenia.“ *Sme*, 30.10.2005 (online). Dostupné z: <<https://domov.sme.sk/c/2447041/pocas-vikendu-zorganizovala-slovenska-pospolitost-styri-zhromazdenia.html>> (5.2.2018)

Denník Sme. 2006. „Na oslavách SNP v B. Bystrici bolo okolo tisíc ľudí“ *Sme*, 29.8.2006 (online). Dostupné z: <<https://domov.sme.sk/c/2871776/na-oslavach-snp-v-b-bystrici-okolo-tisic-ludi.html>> (5.2.2018)

Denník Sme. 2009. „Najvyšší súd zrušil rozpustenie Slovenskej pospolitosti“ *Sme*, 1.7.2009 (online). Dostupné z: <<https://domov.sme.sk/c/4915711/najvyssi-sud-zrusil-rozpustenie-slovenskej-pospolitosti.html>> (5.2.2018)

Jesenský, Mikuláš, Eugen, Korda. 2009. „Polícia rozohnala protest extrémistov. Kotlebu zadržala.“ *Korzár Prešov*, 9.8.2009 (online). Dostupné z: <<https://presov.korzar.sme.sk/c/4966724/policia-rozohnala-protest-extremistov-kotlebu-zadrzala.html>> (4.2.2018)

Jesenský, Mikuláš. 2012. „Kotleba premeral pozemok v osade, násilnosti sa nekonali.“ *Korzár Gemer*, 29.9.2012 (online). Dostupné z: <<https://gemer.korzar.sme.sk/c/6550611/kotleba-premeral-pozemok-v-osade-nasilnosti-sa-nekonali.html>> (4.2.2018)

Kamenec. Ivan. 2005. „Zmätení, primitívni a nebezpeční.“ *Sme Komentáre*, 15.10.2005 (online). Dostupné z: <<https://komentare.sme.sk/c/2425784/zmateni-primitivni-a-nebezpecni.html>> (22.2.2018)

Kotleba. Marián. 2006a. „21 rozhovorov s predstaviteľmi politických strán kandidujúcich do Národnej rady 2006“ *Slovenský rozhlas*, 26.5. 2006 (audio). Dostupné z: archív autorky.

Kotleba, Marián. 2016. „Otvorený list predsedovi Národnej rady Slovenskej republiky o minúte ticha za všetky obeť justičných vrážd a justičných omylov.“ *Našeslovensko.net*, 14.4.2016 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2016/04/List-Dankovi.pdf>> (11.3.2018)

Našeslovensko.net. 2016a. „Kotleba-Ľudová strana Naše Slovensko podala petíciu proti príchodu imigrantov na Slovensko.“ *Našeslovensko.net*, 3.3.2016 (online). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/nasa-praca/reportaze-z-akcii/podali-sme-peticiu-proti-prichodu-imigrantov-na-slovensko/>> (8.3.2018)

Našeslovensko.net. 2016b. „Vlakové hliadky rozširujeme na východné Slovensko.“ *Našeslovensko.net*, 10.5.2016 (online). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/nasa-praca/vlakove-hliadky-rozsirujeme-na-vychodne-slovensko/>>(9.2.2018)

Našeslovensko.net. 2016c. „Začínáme so zberom podpisov pod petíciu za referendum o vystúpení z EÚ a o vystúpení z NATO“ *Našeslovensko.net*, 1.7.2016 (online). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/nase-nazory/zaciname-so-zberom-podpisov-pod-peticie-za-referendum-o-vystupeni-z-eu-a-o-vystupeni-z-nato//>>(10.3.2018)

Našeslovensko.net. 2016d. „V jeden deň sme pomohli 3 rodinám v núdzi“ *Našeslovensko.net*, 20.11.2016 (online). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/kategoria/nasa-praca/page/15/?date=2018-11-4&t=mini>>(11.3.2018)

Našeslovensko.net. 2017. „Výzva na zastavenie zabíjania nenarodených detí“ *Našeslovensko.net*, 15.1.2017 (online). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/nase-nazory/vyzva-na-zastavenie-zabijania-nenarodenych-deti/>>(11.3.2018)

Pavlík, Vladimír. 2012. „Povolebná analýza a ukončenie spolupráce s Ľudovou stranou Naše Slovensko“ *Necenzurovane.net* (online). Dostupné z: <<http://necenzurovane.net/12/ukoncenie.html>> (8.3.2018)

Slovenská pospolitosť. 2009. „POZOR – NÁRODNÁ MOBILIZÁCIA !!!“ *Pospolitosť.wordpress.com*, 4.8.2009 (online). Dostupné z: <<https://pospolitost.wordpress.com/2016/01/30/vyhlasenie-sp-my-nie-sme-kotlebovci/>> (9.3.2018)

Slovenská pospolitosť. 2016. „Vyhlásenie SP. My nie sme Kotlebovci!“ *Pospolitosť.wordpress.com*, 30.1.2016 (online). Dostupné z: <<https://pospolitost.wordpress.com/2016/01/30/vyhlasenie-sp-my-nie-sme-kotlebovci/>> (5.2.2018)

Vražda, Daniel. 2005. „Pospolitosť pochodovala a polícia sa len prizerala.“ *Sme*, 30.8.2005 (online). Dostupné z: <<https://www.sme.sk/c/2359576/pospolitost-pochodovala-policia-sa-len-prizerala.html>> (4.2.2018)

Multimediálne súbory dostupné online

YouTube. 2008. „Janovská demonštrácia 17.11.2008 (II.)“ *YouTube*, 16.12.2008 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=KrsYa-RI5sk>> (5.2.2018)

YouTube. 2010a. „Stretnutie Ľudovej strany Naše Slovensko v Považskej Bystrici. 1.5.2010 (5/14)“ *YouTube*, 5.5.2010 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=13tKflngNAE>> (2.3.2018)

YouTube. 2010b. „Stretnutie Ľudovej strany Naše Slovensko v Považskej Bystrici. 1.5.2010 (14/14)“ *YouTube*, 5.5.2010 (video). Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=DFO_1YRoVhE&t=6s> (2.3.2018)

YouTube. 2011. „ĽSNS za bezpečný život v Maduniciach. Marián Kotleba pre TV Karpaty.“ *YouTube*, 9.9.2011 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=Ehyfseh7gTY>> (6.2.2018)

YouTube. 2012. „Ľudová strana Naše Slovensko– Krásnohorské podhradie 29.9.2012, od A po Z.“ *YouTube*, 1.10.2012 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=Ajh2iFRBt7M>> (8.3.2018)

YouTube. 2015. „Docu Film. Kotleba Banik Ostrava hooligans proti imigrantom Antifa Bratislava.“ *YouTube*, 11.9.2015 (online). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=8eAQp6D0onk>> (26.2.2018)

YouTube. 2016a. „Jana Nehézová o rodičovskom príspevku. 7.12.2016.“ *YouTube*, 8.12.2016 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=xWJwNGRm5P8>> (11.3.2018)

YouTube. 2016b. „Drobný a Krupa–držba dlhých strelných zbraní. 8.12.2016.“ *YouTube*, 8.12.2016 (video). Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?time_continue=104&v=4roRke58lqI> (10.3.2018)

YouTube. 2017a. „Milan Uhrík. Obmedzenie prídavkov pre asociálov. 5.4.2017“ *YouTube*, 15.4.2017 (video). Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=rd_jhEVuuNs> (11.3.2018)

YouTube. 2017b. „Marián Kotleba v rádiu Infovojna. Informačná vojna 21.8.2017“ *YouTube*, 21.8.2017 (video). Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=O2hBsDKz1Ns>> (11.3.2018)

Prílohy

Zoznam použitých tabuliek

Tabuľka č. 1: Porovnanie ideologických pilierov v programoch SP–NS a ĽSNS.....	44
Tabuľka č. 2: Proticudzinecká politika v programoch SP–NS a ĽSNS	46
Tabuľka č. 3: Kritika establišmentu v programoch SP–NS a ĽSNS.....	48
Tabuľka č. 4: Postoj k zahraničnej politike v programoch SP–NS a ĽSNS	49